

franz kafka

YAPIT

Zeki Z Kırmızı

2023

©

Sunuş

Yeniden bir toplu Franz Kafka okumasının (üçüncü), Kafka üzerine yazılmış ve Türkçeye de çevrilmiş Kafka yorumlarından bağımsız yürümesi olanaksızdı. Belli başlı yorum ve yaşamöyküleri dilimizde bulunuyor ama hiçbirimiz kendimizi aldatmayalım. Kitaplıklar dolusu bir Kafka alanyazını (literatür) hemen tüm dünya dillerinde söz konusu. Öne çıkanlarla sınırlı kalmak zorundayız ve bu da az şey sayılmaz.

Kafka toplu okumasını 6 kişilik üç kuşak bir küçük okur topluluğu olarak kararlaştırdık. Bu birliktelik ne kadar sürer bilemiyoruz, herkesin koşulları başka. İlk görüşmemiz Kafka'nın tüm öykülerine odaklı oldu. Çoğumuz geçen sürede öyküleri okuduk ya da göz atabildik. Bir giriş yapmış olduk.

Şunu anladık. Kafka okumasının bir zamandizini (kronoloji) yok. İkincisi, **Mektupları** ve **Güncesi** de yapıtları denli önemli. Bir üçüncü nokta, yoruma sonuna dek açık bir okumadan söz ediyoruz. Kafka'yı her okuyan onu kişiselleştirir, kendine uyarlar. Okurunca Franz Kafka var. Ama bu demek değil ki okurlarından ayrı bir Kafka yok. Var kuşkusuz. Zaten sorun da burada başlıyor. Franz Kafka için en azda (asgari) buluşacak ortak ve tartışma götürmez bir çerçeve çizilebilir mi? Ünlü yorumların birçoğunun derdi bu olmuş benim anladığım. Kafka'yı belli, varsayılmış bir bakış açısı içinden okuma önerisi. Öyle anlıyorum ki Kafka'nın ökeliğinin (deha) önemlice bir yanı tam da burada beliriyor. O tüm bu yorumların ve daha çoğunun geleceğini kestirmiş biridir ve yazısı, bu özbilginin ve elegeçmezlik (yurtsuzluk) bilincinin olanca özeniyle kotarılmıştır. Diyebilirim ki ele geçirilmemek, hatta okunamazlık için yazmıştır (Yazmış mıdır, yoksa henüz karşılığı sözlüklerde bulunmayan bir eylem midir yaptığı şey?), yani her okurunu karşısında bir Franz Kafka, geçici bir benzeri, özdeşi yapmak için. Neden? Öyle ya, böylesi bilinç eşiğinin, eğilimin de ardında bir neden aramız yanlış mı olur? Kafka için neredeyse öyle. Yanlış olur. Onun yersiz yurtsuz haçlı seferi, nedensizliğin olabilirliği, dünyanın olumsuzluğu ve olabilir seçeneklerinden her birinin

eşdeğerliliğiyle ilgili. Kūdüs'ten geriye, ana yurda yürüyen bir sefer... Nedenlerini silmiş, amaçlarını titizce ayıklamış, böylece (insana ilişkin) koca değişmeceler (metafor) tarihini ayraç içine almış, ne ise o olan öteki dünyalardan işte birkaçını örnekleyerek imlemiş, tam da böyle yaptığı için okuru delice kışkırtarak öküz altında sayısız buzağı arayışına zorlamış bir oyun kurucu. Çünkü dünyanın aslı, hakikat diye bir şey varsa eğer olsa olsa bir anlık ve oyunla ilgilidir.

Zeki Z Kırmızı

İçindekiler

- ❖ Sorular 5
- ❖ Yorumlar, Aktarımlar, Eleştiriler I 7
- ❖ Kafka Üzerine I. Kafka, Minör Bir Edebiyat İçin 8
- ❖ Yaşamöyküsü 1 (Sander E. Gilman) 11
- ❖ Özel Katkı 1 12
- ❖ Kafka Yapıtı 1. Bütün Öyküler, Hz. Pul Raabe 13
- ❖ Kafka Yaşamöyküsü 2 (Reiner Stach) 14
- ❖ Kafka Yapıtı 2. Taşrada Düğün Hazırlıkları 18
- ❖ Kafka Üzerine 2. Kafka ile Konuşmalar (Gustav Janouch) 20
- ❖ Kafka Üzerine 3. Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk (Max Brod) 22
- ❖ Kafka Yaşamöyküsü 3 (Klaus Wagenbach) 25
- ❖ Kafka Üzerine 4. Gerçekçilik Açısından Kafka (Roger Garaudy) 29
- ❖ Franz Kafka ve Yapıtı 34

- ❖ **Kaynaklar 35**

Sorular¹

1. Kafka öyküleri Kafka yaşamına ilişkin veri ya da ipucu sağlıyor mu?
2. Öykülerin arkasındaki anlatıcıyı yazar Kafka'yla nasıl ilişkilendirebiliriz?
3. Kafka en iyi nasıl okunabilir? Tadını çıkararak, metnini eşeleyip gizli örüntüleri açığa çıkararak, kabak tadı veren tekrar duygusundan bitkin düşerek, ilginçliğini giderek yitirmesine hayıflanarak, yorularak: değer, değmez...
4. Kafka metinlerinin yayımlanma öyküsü?
5. Kafka yapıtı gerçek anlamda dünya okuruyla ne zaman buluştu? Batı ve Doğu ne zaman tanıştı Kafka'yla? Türkiye?
6. Dünya okuru ve kültürleri (değişik kültürler) Kafka yapıtında ne bulmuş olabilirler? Yaşananlar Kafka'yı dünya okuru önünde daha anlamlı kılıyor olabilir mi? Düşsel (fantastik), sanal ve *post-truth* bir dünyada Kafka yine de okunur mu ve neden?
7. Değişik yaş eşikleri Kafka'yı değişik biçimde algılayabilir mi? Doğru okuma yaşından söz edilebilir mi?
8. Kafka bir söylene (mit) dönüşmüş olabilir mi? Nasıl?
9. Kafka yapıtını yok etmeyi ve yayımını olabildiğince yapmamayı neden yeğlemiş olabilir?
10. Kafka'nın öyküleri yazması için geçerli bir gerekçe oluşturabiliyor muyuz? Gerçeği açığa çıkarmak, yabancılaşma, oyun (eğlence), ironi, şaşırtma, dışavurum, örtme-karartma, çarpıtarak hedeften uzaklaşma, vb.
11. Savaşa, nedenlerine, güncel siyasetlere, Sovyet Devrimine bakışı? 20'li yaşlarına değin kendini sosyalist olarak gördü. Einstein'la, Musil'le ortak çevrelerde bulundu. Darwin'i, Freud'u, Nietzsche'yi vb en iyi bilen sayılı insanlardandı (Habsburg Dünyasının Prag çevresinde). Bu kaynakları nasıl değerlendirmiş olabilir?
12. Kafka yapıtı birey ve kamu ikilemine ve yabancılaşma sürecine erken bir uyarı sayılabilir mi?
13. Erişimsiz yargı, olanaksız adalet vb. izlekler laik (seküler) ya da dinsel (teolojik) gönderimlerle açıklanabilir mi?
14. Almancaya, Çekçeye, Yiddiş diline zorlanan ama Almanca yazan, Almancayı Çekçenin dil içerikleriyle kusursuz yorumlayan 'yurtsuzluk' (minör: Deleuze/Guattari) açıklaması yeterli açıklamayı sağlar mı?
15. Öykülerin ortak ya da baskın izleksel (tematik) göndermeleri var mı? Evrensel-yerel bir düşünce, olay, tarih, önerme, gösterme vb.
16. Öykülerin ortak ya da baskın biçimsel seçimleri, yeğlemeleri var mı? Kurgu, söyleşim, tümce, uzunluk-kısalık, tümlük-parçalılık, anlatıcı konumu, yeri, yakınlığı, yansızlığı, vb.
17. Öykülerin çevirisinden (Kamuran Şipal) çıkarabileceğimiz bir Kafka dilinden, biçiminden söz edebilir miyiz? Betimleyici, sorgulayıcı, dolayımlı, düz, kuru, nesnel, imasız, vb.
18. Kafka 'anlaşılmaya' karşı mıydı ve direniyor muydu? Anlamak kavramıyla öyküler üzerinden nasıl ilişkilendirebiliriz Kafka'yı?
19. Çağının ve döneminin entelektüel ortamının göbeğinde biri olarak yapıtını (Kafasında bir yapıt kavramı olmasa da) kendisi nasıl kavramış, yorumlamış olabilir? Okurun yerine kendini koyarak düşünmüş müdür? Okurundan neyi ummuş ya da ummamıştır?

¹ Bu bölüm değişkendir, soru eklenebilir, çıkarılabilir, değiştirilebilir. Zzk.

20. Öykü karakterlerinde insan, hayvan, nesne geçişlerinde anlamlı bir yordam söz konusu mu? Karakterler özgün doğalarıyla nasıl ilişkili?
21. Kafka'nın yazınsal çıkış noktası, kendiliğinden 'yerinden edilmişlik'le ilgili olabilir mi? Kurulu toplumsal yapılar içerisine sığmamak ve genellikle aşırı (olumlu-olumsuz) biçimde yapıdan taşmak (hastalığı seçmek).
22. Huzursuzluk bilinci, bir uydumculuk karşıtlığı sayılabilir mi? Görünüşüne, giyim kuşamı ve davranışlarına çok özen gösterdiğini biliyoruz. Davranışları incelikli, saygılı. Bakımlı biri.
23. Bir tür bunalımı (insan olmaktan tiksinti) yaşamış olabilir mi? Bir türden olmak, hele insan olmak onu 'saçma, anlamsız, boş' noktasına erken yaşlarında taşımış olabilir mi?
24. Neden yazdı, hatta yazmak onun için savunulabilir tek yaşama biçimi oldu? Düzenin saçmasını tüm bileşenlerini en aykırı, uç noktalara sürükleyerek, hatta oradan aşağıya yuvarlayarak daha da saçma kılması umutsuz, hiççi, nihil bir ruh halinin göstergesi mi?
25. Öyküleri anlam düzgüleri (kod) dışında başka yönlerden de düzgüleyebilir miyiz? Tam da onun bizi yönlendirdiği yerden çıkarak öykülerini yeniden kavramaya çalışırsak Kafka amacına ulaşmış sayılabilir mi? (Anlam çerçeveleri).
26. Okurunun önüne yöntem tartışması mı koyuyor? Yaşamı yeniden anlamlandırmanın yeni çerçevesini oluşturmak gibi... Kafka'nın böyle geniş açılı bir amaç gütmüş olması beklenebilir mi?
27. Öykülerini içine yerleştirdiği dünya (çevre, ortam, uzam, vb.) nasıl bir dünya ve okurda nasıl bir duygu yaratıyor?
28. Kafka film uyarlamaları (onlarca film) genellikle yapıtı yankılamakta yetersiz bulunuyor. Acaba neden? Oysa ortam yaratma açısından sinemaya bayağı olanak açıyor. Yapıtı içi amaçlanmış tutarsızlık, parçalılık sinemaya ters gelmiş olabilir mi?
29. Kafka, Camus, Beckett, Rilke, Nietzsche ile nasıl ilişkilenebilir? Rilke Kafka'nın çağdaşı... Alman şiirini çok iyi bildiği açık.
30. Kadın-erkek ilişkileri ve cinsellikle ilgili olabilecek öyküler ne gibi ip uçları taşıyor? Kafka'da toplumsal konumlanım (statü) anlamında (gender) bir cinsiyet anlatısı var mı, etkili mi? Cinsiyet en alt düzeyde çiftleşme olarak mı aktarılıyor? (Bir Köpeğin Araştırmaları) Ama çiftleşme müzikle de bir araya getiriliyor. Ne çıkarmalı?
31. Nesnelerin insan takıntıları? Odradek, lastik toplar, vb.
32. İnsanların yer (ev, yuva, vb.) takıntıları? (Yuva)
33. İkiz kavramı, ikizler ve onların birbirlerini nötrleyen seçimleri ve dışlarındaki dünyaya karşı geçirimlilikleri?
34. Psikanaliz aldatmacası? Oedipus, baba, vb.
35. Sağlıklı beden takınağı? (Örnek insan).
36. Makine? Ceza Sömürgesi? Nedenini ve amacını yitirmiş büyük çark? Çarkları arasında sürüklenenler?
37. Değişim, sağlam (!) gerçekliğimizin tam bozgunu anlatısı mı?
38. Yapıtın sonradan biçimlenmesinde Max Brod etkisi: Olumlu, olumsuz?
39. Vb.

Yorumlar, Aktarımlar, Eleştiriler I²

Katılımcılar okuyabildikleri ölçüde **Franz Kafka-Bütün Öyküleri** (Cem Yayınevi) üzerine ilk görüşmelerini gerçekleştirdi. Özet olarak, kesin bir sonuca varılmadan, ucu açık biçimde yapılan yorumlar şöyle:

- O: Öyküleri kapatan dramatik bir vurgu ya da bitiş söz konusu değil, olay sonlanır gibi görüldüğünde dışarıda kalan yaşam kaldığı yerden, kaygısız biçimde akmayı sürdürüyor.
- Z: Kafka'nın yapıtı yaşamıyla örtüşüyor denemez. Ama bağımsız da değil. Metin okurunu bir yönde sürüklerken beklenmedik bir biçimde akışın yönü değişebiliyor ve okur beklentisi kırılıyor.
- A: Kafka metinleri açık uçlu, okur kendi yorumuyla okuyor. Günther Anders, Umberto Eco, Elias Canetti, Albert Camus; Kafka okurluğu için önemli ipuçlarını veriyor. Kafka'nın özel yaşamı ve yapıtı birbirini yansılayarak yeniden başa dönme ve saçma biçimde yeniden denemeyi (Sisyphos Söyleni) anımsatıyor.
- N: Kafka 'nihilist' bir yaklaşım sergiliyor. Saltık doğrular, önermeler, yasal güvencelere ilişkin uydumculukla (konformizm) kökten biçimde sorunlu. Yaşamlarımızın düz, rahat akışlarını kıran serüven duygusu alışkanlığa dönüşen kısırdöngüleri aşmamızı sağlar. Kafka yerleşik, sürekli yavan uydumcu döngülere katlanamıyor.
- F: Doğrudan bir göndermesi, yazı gerekçesinden söz edilemez Kafka'nın. Kafka okumak günümüz ağır koşulları içinde hiç de ikincil, önemsiz sayılmaz. Tersine.
- Z: Kafka yurtsuzlaşma ve dolayısıyla kaçış anlatısıyla ilgili. Ele geçirilemiyor. Neredeyse bir oyun duygusuyla (oyunbazlık) olağan öykü akışlarını kırıyor. Özel yaşamı da huzursuz bir ele geçirilmezlik saplantısıyla yüklü... Örneğin, nişanlısı Felice'yle ilişkileri. Yaklaşırken öte yandan kaçma, uzaklaşma eğilimi.
- A: Canetti çalışması Dava ve Felice'ye yazılan mektuplar dolayında seyrediyor. Canetti'ye göre de Kafka metni inanılmayı bekleyen metin değil.
- B: Kafka'nın Yahudiliği yapıtında nasıl yankılanıyor?
- A, Z: Acaba yaşasaydı kızkardeşleri gibi Nazi rejimi kamplarında yok olur muydu? Kaçmaz, direnmezdi. Ölümü göze alırdı.
- B: Yurtdışına çıkardı.
- Z: Kafka yerel topluluğuna, çevresine, ilişkilerine aşırı bağlıydı hep yakınsa da.

Ayrıca birkaç küçük Kafka öyküsü okundu. Yapıtının zaman sırası yok bu nedenle rastgele okunabilir. Ama mektuplar ve güncesinin okunması önemli. Koşutlu ya da öncelikli okunabilir.

² Bölüm, ZZK, AG, FS, OT, NG, BG üç kuşak katılımıyla 7 Mayıs 1923, pazar günü, İstanbul-Kadıköy'de saat 10.00-13.00 arasında gerçekleştirilen ilk Kafka toplantısının özet tutanağıdır. Zzk.

Kafka Üzerine 1. Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin³ (Gilles Deleuze-Felix Guattari)⁴

Fransız düşünürleri, Deleuze-Guattari ikilisi kendi bakış açıları içinde özgün denebilir mi bilemiyorum, bir Kafka yorumu yapıyorlar ve bu yorum epeyce yankılanıyor yanlış bilmiyorsam. İkilinin özelliği kavramsal 'çıkıntı'lık diyebilirim. Çözümleme tamam ama çözümlemeyi anlaşılmasız kılmak, ele geçirilmemek sanki beceriymiş gibi... Oysa ikilinin Kafka yorumu, Freud-Lacan çerçeveleri içerisinde bana göre oldukça indirgenmiş (vulger), saptırılmış bir yorum. Gerçi geleneksel Freud (Oedipus)-Lacan okumalarıyla karşıtlıklarına sıkça vurgu yapıyorlar ve neredeyse bu tür okumalarla Kafka özelinde kibirlice dalga geçiyorlar diyebilirim. Belki haksız da sayılmazlar ama kendi okumaları da kullandıkları anarşizan dil tutumuyla daha tutarlı (İkilinin asıl derdinin de 'tutarlılık' olduğunu unuttum bir an.) sayılmaz. Hoş, kendileri de bir dizge (sistem) yıkıcı dil siyaseti izliyorlar ama bir anlama çabası varoluşçuluğun genel çizgisinde olduğu üzere bunca değişmeceye yaslanıyorsa ondan kuşkulanan için yeterli nedeni bulurum açıkçası. (Yine belirtmem gerek: Varoluşçuluk, görüngübilimi, vb. de özcü, odaklı düşünce yapıları onlara göre.) Bana göre etki (büyü) arayışının ötesine gitmez bu karanlık, dolambaçlı, gereğinden çok özgüvenli düşünsel üst (ya da alt)-dil (jargon). Eski kavramları yeni ve oldukça başka içeriklerle yükleyerek (şarj), okurunu tüm dönüşken kavramsal önerilerine sonuna değin açık varsayarak, kimi sıradan sözcükleri kavramsal derinlik taşıyormuş gibi kullanarak, vb. okur belli ölçülerde yanıltıyor. Yoksa Kafka yorumları çok da yabana atılacak, tartışmaya değmez yorumlar olarak kolayından es geçilemez.

Ayrıntılı bir özet yapmayacağım. Kullandıkları kavramları (kavram çiftleri zaman zaman) göstereceğim. Kafka evrenini anıştıran ama gerçekten yankılayan olup olmadığı kuşkulu özgün önermelerden ilki, Kafka yapıtında 'yuva' (köksap) kavramı. Aslında tüm Kafka tezleri bu asal kavram üzerinden yürüyor. Hemen yerliyuurtluluk-yersizyuurtsuzluk çifti önemli bir açkıya dönüşüyor. (Düşünürlerimizin 'yerindelik', 'yerleşiklik' kavramıyla barışık olmadıkları pek belli.) O zaman Kafka'yı uzam içinde yerleşmelerle (topoloji) anlamak öne çıkıyor. Uzamda konumlanış, yerleşme... Konumlanışlardan ilk belirim çifti: başı eğiklik (portre-fotoğraf)/ dik baş (uçuş-müzik). Ama bitmedi. Sorun daha yeni başlıyor. Bu türden kısaca alarak kavrama yolu (yengeç kavrayışı) bir dizi çıkarımı tetiklemez de ne yapar? Gelsin Kafka, gitsin Kafka... Çünkü bir ucundan tutup yürütebildiğince yürütürsün buradan Kafka'yı. Tinçözüm (psikanaliz) yöntemlerine nice uzak dursalar da kendilerinin yaptığı da ayrı sayılmaz. Uzama dönersek; yuvalanamamak, sürekli kaçış (dünyadan ve karşı dünyadan, herkesten ve kendinden, vb.) derken hangi kafka sorusunu şöyle yanıtlıyorlar: "*Biz, ne düşsel ne de simgesel olan bir Kafka siyaset'ine inanıyoruz yalnızca. Biz, ne yapı ne fantsma olan bir ya da birçok Kafka makine'sine inanıyoruz yalnızca. Biz, yorumsuz ve anlamsız bir Kafka deneyim'ine inanıyoruz yalnızca, salt deneyim protokollerine inanıyoruz.*" (12) "*Kafka makinesi, makineye giren, makineden çıkan ve bütün hallerden geçen biçimlenmemiş maddeler kadar, değişik ölçülerde biçimlenmiş içerik ve anlatımlardan da oluşur. Makineye girmek, çıkmak, makinede olmak, makine boyunca ilerlemek, makineye yaklaşmak, bütün bunlar hâlâ makinenin bir parçası olmaktır: Bunlar, her türlü yorumdan bağımsız olarak, arzu halleridir.*" (13) Doğrusu, bu alıntı Kafka'ya ne kadar yakın, biz de onu sormak isteriz. Benzeri

³ Deleuze, Gilles-Guattari, Felix; **Kafka. Minör Bir Edebiyat İçin** (Kafka pour une littérature mineure, 1975), Çev Özgür Uçkan-İşık Ergüden, Yapı Kredi yayınları, Birinci basım, Temmuz 2000, İstanbul, 126 s.

⁴ Bölüm 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zzk.

kavramlaştırmalara biz de başvurabilir, belki başka sonuçlar çıkarabilirdik. Örneğin, 'makine' ile Kafka'nın iliştilmesi, hatta özdeşleştirilmesi bir dizi yapıt içi çağrışımla, benzetimli (*analojik*) bir çıkarım ki 'Kafka tuzağı' çok uzak gibi görünmüyor bize.

Kısa keseceğim. **Baba'ya Mektup** için söyledikleri de dikkate değer: "*Hüzünlü psikanalitik yorumların dayanağını oluşturan Baba'ya Mektup, çok farklı türde bir makineye sokulmuş bir fotoğraf, bir portredir.*" (15) Bir yerde **Değişim**'den yola çıkarak, Oedipus'un anneye değil kızkardeşe (ensest) yönlü olduğunu vurgulamaları da önemli. Ama her koşulda, Kafka metni söz konusu olduğunda '*çıkışa biraz daha uzaklık*' bence de geçerli bir saptama...

İkili, Kafka'yı büyük dilin içindeki küçük dil (Almanca içinde Çekçe içinde örtük Yiddişçe), yerleşik ekin içinde yabancı (göçmen) ekin (Almanya, Hristiyanlık içinde Doğu Yahudiliği), vb. bir dizi içeride(n)lik-dışarıda(n)lık aralığına yerleştiriyor ve onun yapıtının bir küçük (*minör*) yapıt olma zorunluluğunu öne sürüyor. Küçük tanımı yanıtlanmasın, ikili bu kavramı günümüzün tek geçerli, anlamlı anlatısı olarak benimseyip öneriyorlar. Kafka'yı özgün kılan bu yurt içinde yurtsuzluk (minörite) demeye getiriyorlar. Doğrusu Kafka yaşamöyküleri bu konuda daha büyük bir açıklık sağlıyor diyebilirim, ayrıca ikilinin bu kavramı tam bir tanım(lamay)a getirebildikleri kanısında değilim. Yanlışlanabilir bir tez gibi görünüyor. Deleuze/Guattari'ye dönük eleştirilere de ayrıca bakmam gerekiyor: "*İnsan nasıl kendi öz dilinin göçebesi, göçmeni ve çingenesi olur? Kafka, çocuğu beşikten çalmak, gergin ipte dans etmek, diyor.*" (29) Bu arada geçerken popüler-güncel-küresel solculuğa da girişmeden, dokundurmadan edemiyorlar (Leonard Cohen, Noam Chomsky, vb.) Onlara göre *minör*'ün uygunsuzluğundan, uyumsuzluğundan daha devrimci bir yazın (sanat) da artık olanaksızdır. Kafka'yı bu nedenle öncü, devrimci sayıyorlar sıklıkla Sovyet devrimi ve Stalin karşıtlığını (?) vurgulamayı da hiç unutmadan. Düşünürlerin 'liberal', 'ardıyapısalcı' ya da 'ardçağcı' (*postmodern*) çizgilerini tartışmanın bir anlamı yok. İkiliye ülkemizde ayılıp bayılanların çok olması hiç şaşırtmıyor beni. "**Baba'ya Mektup**, yazı makinesi tarafından Oedipus'a ve aileye karşı düzenlenen bir suikasttır." (48)

Mektuplardan sonra ikinci Kafka yazı makinesi bileşeni, *Öyküler*. Çoğu hayvan öyküleridir: "*Bir çıkış bulmaya, bir kaçış çizgisi çizmeye çalışmak.*" (52) Şeytanı içselleştirme işlevi gören *Mektuplar*, hayvan öykülerindeki kaçış anlatısını sunmak için yetersiz kalır. Deleuze/Guattari'ye göre Kafka, odasında '*hayvan-oluşu*' yapar'. Evrimden, ilerlemeden, kaynaktan hiç söz etmez. Şimdi burada bir makine, hayvan-makine olmak nasıldır? Yalnızca yoğunluk eşikleri aşılar, '*hareketsiz ve olduğu yerde kalınarak yapılan bir yolculuk*'tur hayvan-oluş. (53) Hiçbir değişmecesel (*metaforik*) yanı yoktur. Ne simgecilik ne alegori. Öyle olmaktadır. Bir sonuç, bir suç, vb. ile ilgisi yoktur. Sonuçta hayvan, öykülerde ya bir çıkmaza sürülür, kısıtılır ve öykü kesilir ya da her yerde çıkışlar kazıp artık hayvan olmayan moleküler çoğulluklara ve makinesel düzenlemelere yer açıp açılır, çoğalır (roman yönlü). Üçüncü ve gelişmiş Kafka makinesi ise romanlardır. Hayvanlardan söz edilmemiş, hayvan-oluşun eksi (*negatif*) kutbu etkisizleştirilip artı (*pozitif*) kutup başka bir yere, makine ve düzenlemelere doğru itilmiştir. Deleuze/Guattari bu noktadan sonra 'düzenleme' kavramı ve onun geometrisi üzerine yeni bölümler açarlar. "*Kafka'yı üzen, onu öfkeleniren, tiksindiren tek bir şey vardır: Edebiyata sığınan bir mahremiyet yazarı, yalnızlığın, suçluluğun, mahrem mutsuzlukların yazarı muamelesi örmek. Oysa bu kendi suçu, çünkü bütün bunları bir tehdit aracı olarak gören kendisiydi...tuzağın önüne mizah duygusuyla geçmek için. Kafka'da kahkaha vardır, çok neşeli bir kahkaha; aynı nedenler yüzünden de çok yanlış anlaşılmış bir kahkaha.*" (61) Çarkların her birinin temel bir duygusal tınısı var ikiliye göre. Örneğin mektupların

tınısı korku, hayvan-oluş öykülerinin tınısı kaçış, romanlarda ise 'gözüpek', gerçek bir duygu, bir *Gemüt* (haz). Yani mühendisliğe özgü sökümlük, parçalara ayırma durumu. (Fragmantasyon). Üç tutku, üç yoğunluk... Makine-tutku. Bu nedenle Kafka'nın gerçekçi-toplumsal yorumlarını önemsemeyen ikili. Çizgi şöyle çekilebilir: makinesel belirtiler (mektup), soyut makineler (öyküler), makine düzenlemeleri (romanlar). Roman (*Dava*), sonsuz bir aşkınlık yerine sınırsız bir içkinlik alanı önerir. Yasa yüceliğinin görüntüsü, bir fotoğraf ama adalet akıp giden söz (sözce). (75) Kafka romanına ilişkin '*Dizilerin hızla çoğalması*', '*Bağlayıcılar*', ("*Toplumsal gövde içinde yoğun niceliklerin üretimi, dizilerin çoğalması ve hızlanması, bekâr etkenin ortaya çıkardığı çokanlamlı ve kolektif bağlantılar, başka tanım yoktur.*", 104), **Bloklar**, **diziler**, **yoğunluklar** izleyen bölüm başlıklarını oluşturacaktır doğallıkla. Son bölüm '*Düzenleme nedir?*' diye sorar. Yanıt şöyle: "*Her mekanik düzenleme, toplumsal arzu düzenlenişidir; her toplumsal arzu düzenlemesi de kolektif sözcelem düzenlemesidir.*" (119) Kafka son (*nihai*) çözüme romanla ulaşacaktır. "*K. Bir özne olmayacaktır, o kendi üzerinden çoğalan bir işlevdir; parçalanmaya ve her parça üzerinden sıvışmaya devam eder.*" (122) İkilinin Kafka'yı da aşan sorusu ise, yazınsal bir makinenin, bir sözcelem ya da anlatım düzenlemesinin, arzu alanı olarak, soyut makineyi oluşturma yeteneği ne olabilir, sorusudur. Bu soru da bize, Kafka örneği üzerinden (Kafka yalnızca bir kuramsal araç) bir Deleuze/Guattari kuramsal açılımını gösteriyor. K.(afka) kırıksıklığını *yaylalamak*.

Güme giden Kafka olabilir mi, bir teze (bana göre çok tartışmalı) kurban edilen örneklerden bir örnek?

Kafka Yaşamöyküsü 1 (Sander E. Gilman)⁵

İkinci kitap⁶, 2000'li yıllardan, yakın tarihli bir Kafka yaşamöyküsü. İngiliz tinbilimci, estetik, Kafkabilimci Sander L. Gilman, çok abartmadan özellikle 50'lerden beri yaratılıp büyütülen Kafka söylenini (*mit*) yer yer karayergisel (*ironik*) dokunuşlarla irdeliyor ama Kafka yaşamı hakkında veriyi çarpıtmıyor, göz ardı etmiyor, yapıtla yaşam arasında onaylanabilir özel açıklamalarla yetiniyor kısa kitabında. Özellikle altını çizme gereği duyduğu şey, Kafka'nın kendisi hakkında oluşturduğu imgenin saptırma işlevi de gördüğü, hakikati aslında bir başka derinlikte yansıttığı yönünde. Öyle sanıyorum yeni dönemde, son yirmi yıl içinde Kafka çalışmaları, görünen ya da gösterilenle yetinmemeye eğilimini öne çıkarıyor. Bana göre de doğru. Aslında çok az yazar için yaşam yapıt ilişkisi örtüşen bir açıklama sağlar. Hele Kafka'nın yaptığı gibi, bu türden bir izlenim, kanı oluşturma niyeti ilk oyun kâğıdı olarak öne sürülürse... Bu yazma güdüsünün tinsellik, tensellik, düşünsellik, vb. kaynaklarının ötesinde gerekçelerini bulmak... Benim yapacağım araştırma olsa olsa budur. Böylesi bir çaba son açıklamayı getireceği için değil, bir yazın tutumu, siyasetinin daha, sonsuz seçenekler içerisinde bir seçenek olarak görülebilmesi, kendimizi bu görüye hazırlayabilmek için.

Çeviri sorunsuz sayılmaz. Ama özellikle fotoğraf baskıları çok nitelikli. Belirtmeden geçmeyeyim. Arkasında doyurucu bir kaynakça içeriyor.

⁵ Bölüm 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zzk.

⁶ Gilman, Sander L.; **Franz Kafka** (*Franz Kafka, 2005*), Çev. M. Murtaza Özeren, Runik Kitap yayınları, Birinci basım, Aralık 2022, İstanbul, 153 s., Fotoğraflı.

Özel Katkı 1⁷

Dün Zygmunt Bauman'ın 2017 tarihli son kitabı *Retrotopya*'yı bitirdim. Çağımızın 'benliğe dönüş' sorumluluğunun/özgürlüğünün irdelenmesine önemli bir yer ayırmış sondan önceki bölümde. Buna olumlu bir anlam yüklediğini söyleyemeyeceğim. Bu duruma daha çok, toplumsal düzenlemelerin, bunların uygulanmasının iktidarın/siyasetin görevi olmaktan çıkmasının yol açtığı düşüncesinde. Bu çerçevede insanların bildik, tanıdık zeminlerinin kaymış olmasından ötürü çoğumuzun kaçacak huzurlu bir yer aradığını ileri sürüyor. Tabii, çok daha önemli ve kapsamlı çıkarımları, saptamaları var; burada, çok basitçe beni Kafka'ya ilişkin not almaya yönelten çizgiyi aktarmaya çalıştım.

Kitabın bu bölümünü okumakta ilerledikçe köstebek ve yuvası geldi aklıma. Ve Bauman'dan yola çıkarak, kitabın en arkadaki boş sayfasına çalاکalem şunları yazdım: Hem özgür hem güvende hissetmek istiyoruz. Omuzlarımıza bırakılan yaşam görevlerini çözmek özgürlük gibi görünür çünkü çözüm için seçim yaparız ama bu seçimleri yaşamlarımızın anlamını kuruyormuş gibi karşılarız. Bu yalnızlık yorucudur. Cennet yitirilmiştir, güvenli bir yaşamın kurulması özlemi/uğraşı özgürlük gibi görünür. Çünkü oraya bir kez yerleşebilirsek (bu çaba hiç bitmez ama; hep daha huzurlu bir yer vardır ve hep daha iyisi yapılabilir) yorgunluk, güvensizlik son bulacaktır. Köstebeğin yuvası teknolojiyle başbaşa kaldığımız evlerimize benziyor. Öteki yok, Bauman'a göre söylersek rakip yok. Kendimizi kendimiz ölçüyoruz, izliyoruz, kaydediyoruz ve seçtiğimiz insanlara kaydedilmiş, sunuma hazır hale getirilmiş kendimizi sunuyoruz, o da istersek. Yani kendi izimizi kendimiz sürüyoruz. Köstebeğin yuvasını dışarıdan izlemesi gibi. Yuvamıza girdiğimizde de kendi sesimiz ve suretimizle kalıyoruz. Köstebek yuvasından gurur duyduğunu, orada huzur bulduğunu dile getirse de öyküde sürekli bir kuşku sezdirmesi var. Bir türlü ikna olamayıp yeniden yeniden gözden geçirmekte yaptıklarını. Kendi kendini izlemenin sonucu olmasın? Ama başkasına da soramaz, artık herkes yabancıdır, belki de tehlikelidir. Bu koşullarda 'benliğe dönüş' olası mı?

Kafka bence öykülerinde güvensizliği ortaya koyuyor. Romanlarını, çağımızın bu gerçekliğini unutmadan, daha geniş bir çerçeveye oturttuğunu düşünmeye yatkınım şimdilik.

Bu notların tutarlı olduklarını düşünüyorum ama ben aradaki Bauman bağlantılarını henüz hatırlayabildiğim için bana öyle geliyor olabilir. Bu nedenle, bu notlarda eksiklik, soru varsa buraya yazın. Henüz öteki'ne gereksinim olduğunu düşünenlerdenim.

⁷ AG'in 24 Mayıs 2023 tarihli e-posta ile gönderdiği ileti. Zzk.

Kafka Yapıtı 1. Bütün Öyküler, Hz. Pul Raabe⁸

*Açıklama*⁹

⁸ Kafka, Franz; **Bütün Öyküler** (*Die Erzählungen, Haz. Paul Raabe, 1995*), Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, Birinci Basım, Mart 2009, İstanbul, 589 s.

⁹ Kafka'nın tüm yapıtı üzerine genel bir yazı yazılacağı için, bölüm geçici olarak boş bırakılmıştır. Zzk.

Kafka Yaşamöyküsü 2 (Reiner Stach)¹⁰

Franz Kafka toplu okumamda hakkında yazılmış yapıtlar çizgisinde Reiner Stach'ın iki ciltlik en yakın tarihli (2008) ve kapsamlı yaşamöyküsünün yeri önemli. Toplamı üç cilt olarak tasarlanan, üçüncü cildinin henüz üzerinde çalışıldığı, dolayısıyla yayımlanmadığı yaşamöyküsünü sondan başa doğru düzenlemesi oldukça ilginç ve doğru (bana kalırsa). Türkçe baskıya göre ikinci cilt olarak yayımlanan ve 1916-1924 yılları arasını anlatan **Kavrama Yılları**¹¹ özgün dilde ilk kitap (2008). Sonra 1910-1915 yıllarını anlatan **Karar Yılları**¹² (Türkçede birinci cilt) yayımlandı (2011). Üçüncü kitap çocukluk ve ilk gençlik yıllarını (1910 öncesi) kapsayacak. Dilimizde tükenmiş ve henüz yenilenmemiş ilk baskının dil açısından bir yayıncılık utancı (skandal) olduğunu Sel Yayınevi'ne yazdığım mektupla belirttiğim için burada ayrıca durmayacağım. Yazdığım mektup şöyle:

Daha dün okumasını tamamladığım iki ciltlik kitabınızın elbette yeni basımını yapmalısınız. Önemi üzerinde durmama gerek yok. Yeniden basma nedeniniz adınıza yakışır bir yayınevi sorumluluğunun gereğini yapmanız. Çünkü bu güzel kitap; çevirisi, editöryal çalışmaları, Türkçesi ile tam bir sorumsuzluk örneği. Bundan şunu anlıyorum ve Sel Yayınevi okuru ve 1200 sayfa içinde anlaşılır, düzgün bir Türkçe tümceyi muma aratan Kafka adına inatçı okurluğuma dayanarak, Sezer Duru gibi olağanüstü bir Almanca çevirmeni (Thomas Bernhard, vb.) çeviri taslağını olduğu gibi size yollamış, sizde değişik aşama görevlilerinden hiçbiri (editör, düzeltmen, vb.) bu koca kitabı okuma çilesine katlanmamış, yönetim belli ki nasıl olsa kimse okumaz demiş, üstelik basında kitap hakkında yazarlar da suç ortaklığına katılmış, böylece kitap okunmadan böyle basılabilmiş... Lütfen, bana karşı çıkmadan önce kitabı elinize alın ve herhangi bir yerinden okumaya çalışın, bakalım siz içinden çıkabilecek misiniz? Türkçeyi eskitmek dışında (Yanlış anlamayın, bu eleştirim eski Türkçe düşkünlüğünüzle ilgili değil, tüm yayınevleri aynı Türkçe siyasetinin parçası, o yüzden yalnızca bu nedenle yakınamam) genel yayın çizgisini beğendiğim Sel Yayınevi beni bu örnekle dehşete düşürdü diyebilirim. Umarım doğru dürüst, okunabilir bir baskısını yaparsınız. Saygılarımla, iyi çalışmalar dileyerek...

Türkçe yayımı izleyen sıralarda birkaç tanıtım yayınına kitap hakkında yazılanlar Sel Yayınevi'nin web sitesine konulmuş. Orada dikkatimi çeken şey üç beş yazarın Türkçe baskı üzerine söyleyecek hiçbir şeylerinin olmayışı. Bundan tanıtım yazılarını yazarların kitabı okumadığı sonucu çıkarmak hiç de önyargılı ve iveren davranmak anlamına gelmez. Çünkü göz ardı edilemeyecek bir sorun söz konusu. 17 Mayıs 201 tarihli Cumhuriyet Kitap ekinde yayımlanan çevirmen Sezer Duru'nun yazarla yaptığı söyleşi bilgilendirici, yalın bir söyleşiydi. Orada matematikçi ve felsefeci Stach'ın alan değiştirerek doktorasını Kafka yapıtlarında kadın resimleri üzerine yaptığını, Kafka yaşamöyküsünü 90'lı yılların ortalarında yazmaya başladığını öğreniyoruz. Yazar bu konuda oldukça savlı. Hemen tüm kaynakları taradığını ve Kafka hakkında doğru dürüst tek bir yaşamöyküsü bulamadığını açıklıkla dile getiriyor. Kitap ve belgelerin yanı sıra, özellikle yapıtın yorumu yerine yaşam-yapıt ilişkisi ve koşutluğuna yoğunlaştığı için Kafka'yı çağrı, toplum-tarih-tin bağlamı içinde ele almak istemiş, bu nedenle dönemin süreli yayınlarını, gazetelerini (özellikle *Bohemia*, *Prager Tagblatt*, *Neue Freie Presse*) taramış... Birçok insanla

¹⁰ Bölüm 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zzk.

¹¹ Stach, Reiner; **Kafka 2. Kavrama Yılları** (*Kafka. Die Jahre der Erkenntnis*, 2008), Çev Sezer Duru, Sel yayınları, Birinci basım, Mayıs 2013, İstanbul, 710 s., Ciltli.

¹² Stach, Reiner; **Kafka 1. Karar Yılları** (*Kafka. Die Jahre der Entscheidungen*, 2011), Çev Sezer Duru, Sel yayınları, Birinci basım, Mayıs 2013, İstanbul, 660 s., Ciltli.

bağlantı kurmuş. Ona göre en önemli yaşamöyküsü Klaus Wagenbach'inki. Kafka'yı tanıyan 80 kişiyle görüşen Wagenbach'ın yaşamöyküsü ne yazık ki Kafka'nın erken yılları için önemli. Max Brod kaynak değeri taşımakla birlikte araştırma yapmamıştır. Canetti de öyle. Canetti'ninki daha çok bir yorumlamadır. Çok fazla yanlış içeriyor, çünkü ne günceleri ne mektupları doğru dürüst okumamıştır. Hatta Felicia Bauer hakkında hemen hiçbir şey bilmeden yazabilmiştir. Stach bu arada kendisinin Bauer ailesiyle yakın ilişki kurduğunu da ekliyor. Kafka usu ve gülmececi (humor) sevdiğini söyleyen Stach, Kafkaesk sözcüğüne tepkili, ne anlama geldiğini bilmiyor. Kadınlarla ilişkilerinde Kafka'nın en güçlü duyguları Milena'ya duyduğunu, Dora'ya ise derin bir duygudaşlık (sempati) ve borçlulukla (minnettarlık) bağlandığını belirtiyor. Kaka'yla ilgili genel yargısı ise şöyle: *"O insanların sorunları ve korkularıyla ilgilendi. Bütün insanlar için modernlik anlamında görüntüler buldu. Belki bir de Beckett buldu bunu, başka hiç kimse bulamadı. Tipik korkular vardır, bu tipik korkular, karakteristik korkular, modern yazında klasik edebiyat araçlarıyla biçimlendirilemez, anlatılamaz. Örneğin bir kitle toplumunda yaşamaktaysam ve tüm yaşamım dosyalar, yasalar vesaire tarafından yönetiliyorsa... Hem Doğu'da hem de Batı'da hem kapitalist, hem de komünist dünyalarda anlaşılın bin yazar."* Ona göre *"Kafka'nın depressif bir kişi olduğu tek yanlış bir efsanedir. Kafka çok güçlü bir insandı ve yaşamı boyu savaştı. Çok kötü koşullarda yazdı. Yazma eylemini son derece ciddiye aldı, yazın ve dille severek oynadı, buluşlar ve öyküler yazmaktan büyük zevk aldı. Bunu anlamak için yazdığı her şeyi okumak gerekir."* Yanlış yerleşen ve yaygınlaşan bir başka konuyu da düzeltiyor: *"Sanılanın tersine Kafka yayımlamak istiyordu, ama yalnızca kusursuz metinlerini, fragmanları değil. Kalıtında her şeyi değil bitmemiş yazıları ve güncesinin yayımlanmasını istemedi. Brod doğru davrandı. Yani yalnızca kendisi için yazdığı kanısı doğru değil."* Milliyet Sanat Dergisi'nin 1 Haziran 2013 tarihli sayısında da Elif Tanrıyar'ın Reiner Stach'a bir söyleşisi yayımlandı. Tanrıyar yazısında Reiner Stach'ın, bugün dünyada Kafka'ya dair en önemli yetke olarak kabul edilen biri olduğunu yazıyor. Yaşamöyküsünün en önemli yanı, Kafka'ya insan özellikleriyle yanaşması, gölgelerin arkasındaki Kafka'yı dışarı çıkarması, yapıtı incelemek yerine yapıtın üstündeki yaşam izdüşümlerini yorumlaması. Bu söyleşisinde Stach, Kafka'nın çok özgür düşünceli olduğunu ama dönemin düşünce yapısı ve ideolojileri, kadınlara duyulan önyargılarından etkilendiğini belirtiyor. Kafka'yı ele almak için tarihsel bir eşduyum (*empati*) zorunlu ona göre. İnsan olarak Kafka çok çekingen, kolay vazgeçebilen, ödün verip, kendinden özveride bulunan biriydi. Bunların koşulu ise ona saygı gösterilmesiydi yalnızca... Saygısızlığa katlanamazdı. Yazınla ilgili ileri geri konuşmalara da... Yine Stach'a göre, kusursuzculuk onun canavarıydı. Kendini hep suçlu görmesi de... Kendini yeterince savunamazdı. Ama zayıf yanlarından kendini yine de güçlü çıkarmasını biliyordu. En yakınındaki insan Max Brod Kafka açısından yanlış bir arkadaş seçimiymiş. Kitabıyla Kafka yapıtlarını yorumlamak yerine Kafka'yı bu yapıtı yazmaya iten nedenleri araştırmayı öne çıkardığını da ekliyor. Çünkü *"Savaş, açlık, enflasyon, dönemin politik sorunları, antisemitizm gibi konuların Kafka'nın eserlerini ve hayatını bizim tahmin ettiğimizden çok daha fazla etkilediğini gördüm."*

Gökçe Gündoğdu'nun Stach'ın kitabı konusunda görüşü de şöyle. Stach, kurgu (montaj) ve ekleme (patchwork) yöntemiyle, Kafka'nın yapıtıyla yaşamını eşleştiriyor. Bir kamera gibi Kafka'ya giderek yaklaşıyor.

Bense sözümü daha çok Kafka hakkında yazıma saklayarak, bu dev (1200-1300 sayfa) çalışma hakkında çözümleme yapmayacak, birkaç noktaya değinmekle yetineceğim.

Reiner Stach, sanırım yapıtı yorumlamaya uzak durma konusunda haklı. Çünkü gelenek bu konuda yorum-aşırı yorumuyla kapanın elinde kalacak kerte sakız gibi çiğnedi Kafka yapıtını, istediği yere çekebildi. Alçakgönüllü bir yaklaşım ise yalnızca Klaus Wagenbach yaklaşımı oldu. Stach bu çizgiye bağlı kalıyor ve çıkış tezi yaşama yapıtın neredeyse birebir örtüştüğü.

Kafka hakkında kaynaklar çok sınırlı ve kesin. Bu nedenle yorum çoğalıyor. Kaynakların büyük bölümü yine Kafka'nın kendisi ve özellikle ikisi, taslak çalışmalarını (fragmanlar) saymazsak: Mektuplar (ama özellikle Felice'ye Mektuplar ama yanı sıra Milena'ya, aileye mektuplar) ve Günce. Kafka yaşamıyla ilgili dayanacak başka kaynak yok, olanlar yitip gitti. Mektuplar konusunda yazılan kişiler Kafka'nın onlara yazdıkları mektupları paylaştılar ama Kafka'ya yazılan mektuplar, verilen yanıtlar da yok. Tabii ikincil, dolaylı kaynaklar da söz konusu. Yayınevleriyle olan sınırlı yazışmalar, Maw Brod vb dost çevresi belgeleri (mektup, günce, yazı, vb.) Reiner Stach bu kaynakları titizlikle yeniden elden geçirmekle kalmadı, asıl tezi yaşam-yapıt ilişkisi olduğundan Deleuze'ü haklı çıkarırcasına (Kafka minör) Kafka'yı kuşatan dönem Avrupa'sını ve toplumunun ayrıntılı bir haritasını da çıkarıyor ve ylesine özenli, titiz çalışıyor ki bir tarihsel anlatı da Kafka'nın varlığıyla yol alıyor. Aslında çok duyarlı ve yetkin bir bakış açısı olan Stach'ın zamanı yorumlayışındaki sağlamlık da benim gibi okurlarda güven duygusunu yükseltiyor. Yazarın bu özelliğinden çok etkilendiğimi söylemeliyim. Tabii mektuplar zamana uygun adım ekleniyor. Böylece keskin duyarlı Kafka algısının içindeki ve dışındaki dünyaya, zamana nasıl baktığını kişisel ve resmi (iş) yazıları ve yapıtı üzerinden eşleştirmekte güçlük çekmiyoruz ve asıl diğer insanlarla (baba, kızkardeşler, arkadaşlar ve özellikle kadınlar) ilişkilerinin yaratım sürecindeki derin etkisini kavrayabiliyoruz. Bu anlamda amacına ulaşıyor Reiner Stach. Yine de bir dizi tuzağa düşmekten gerçekten kurtulup kurtulmadığı ayrıca tartışılabilir. Çünkü geleneğe, yapıttan önce sanatçıya dönüş yaklaşımı çokça tartışılan ve artık aşıldığı sanılan bir dizi soruyu da yeniden gündeme taşıyarak tetikliyor. Yaşam yapıtı açıklamak için kullanılmalı mı? Hele de Kafka gibi bir örnekte? Tinbilimi bir eşikten sonra aşırı kolaycılığı beslemez mi? Hoş, Stach'ın tüm bu konularda tam yerinde sakınlı davrandığını, Kafka yapıtının alanına doğrudan girerek didiklemediğini belirtmeden geçmeyelim. Zaten ona göre yapıt okurun sorunu. Okurun yorumuna katkıda bulunmaktan öteye geçmiyor. Ama bu demek değil ki Kafka'nın yapıtları üzerinde durulmuyor. Tersine yapıtın yaşamdaki kökleri gerçekten inanılmaz bir durulukla açığa çıkıyor.

Stach'ın yaşamöyküsünün bir başka niteliği de tanıtımlarda ve söyleşilerde de vurgulandığı gibi tarihsel-toplumsal aralık. Bu konuda derin kazıyı yeğleyen yazar gerçekten Kafka'nın karmaşık bir dünyanın tam ortasında yaşadığı hemen her tinsel durumu ve tepkisini yakalıyor. Ki çok katmanlı bir dünyanın içerisinde Kafka ve gerçek anlamda bir 'bilinç'tir.

Son olarak Reiner Stach'ın Kafka dolayında hiç kimseyi harcamadığı, nesnel bir yaklaşımı işine duyduğu saygıyla hep yukarıda tutabildiğini belirteyim. Eğer yapıt düzgün bir Türkçeyle basılsaydı okumaktan alacağım zevk sonsuz olacaktı. Kitapların değerli bir fotoğraf belgeliği olduğunu da söylemiş olalım. İkinci cilt şu tümcelerle bitiyor: *"Almanya'da Nazi rejiminin yarattığı ikinci dalgayı görmedi. Çekoslovakya'nın işgali, Alman terörü, Yahudi soykırımı ve İkinci Dünya savaşı ise onun yaşam dünyasını kesin olarak parça parça etti. Bununla sadece Kafka'nın yakını olan sayısız insanın kaderi kapanmakla kalmadı; Kafka'nın yaşam dünyasını*

ortak hafızada geriye bırakan sayısız iz de yok olup gitti. Mektuplar, fotoğraflar, terekeler, yığınla arşiv ok edildi; aynı biçimde geçmişe de etki yapan şiddet, birçok olayda kaybolanların teşhis edilmesinin olanaksızlığını ortaya koydu, hatta kaybolanların algılanmasını bile. Kafka çifte mutluluğa ererek önce veremden, sonra da toplama kampından kurtulmuş olaydı -bu uygarlaşmış felaketin sonunda hiçbir şeyi bir daha tanıyamayacaktı. Onun dünyası artık yok. Yalnız dili yaşıyor.” (628)

Kafka Yapıtı 2. Taşrada Düşün Hazırlıkları¹³

*Franz Kafka toplu okumamda beni oldukça zorlayan Kafka derlemelerinden ikinci kitabı, **Taşrada Düşün Hazırlıkları**'ni¹⁴ bitirdim. Kafka'nın kendisinin asla onaylamayacağı Kafka metinlerini ölümünden sonra yapıtlarını yakmak yerine koruma, derleme, düzenleme ve yayımlamaya kendini adanmış en yakın dostu Max Brod, sanırım kendi toplu basımının bir ek cildi olarak 1938'de yayımladı **Taşrada Düşün Hazırlıkları**'ni. Yaptığı şeydu. O güne değin üzerinde çalıştığı, sınırlı bir bölümü Kafka sağken basılmış el yazmalarını, öykü, uzun öykü ve romanlarını elden geçirip eleştirel bir baskısını yapmak. Ama unutmayalım, Max Brod bu toplu basımı yaparken Kafka günlük ve mektuplaşmalarının büyükçe bir bölümünden habersizdi. Daha sonra Oxford belgelğinde (*arşiv*) Kafka taslak çalışmaları yeniden değerlendirilip basımları yapıldı. Bu arada mektuplar ve günlükler de Kafka'ya gelen mektuplar dışında (yani kendi yazdıkları) yayımlandı. Max Brod toplu basımı tamamladıktan sonra elinde henüz değerlendiremediği sayısız Kafka notlarını, yazı parçalarını (*fragman*) ve yazınsal çalışmaları dışında kalan öteki metinlerini bir araya getirerek bu cildi hazırladı. Kesin olan şey, Kafka'nın asla onaylamayacağı bir basım gerçekleştirdiği. Romanları da içinde olmak üzere yayımlanmaya değer bulunduğu, içine sinmiş çok az anlatısı vardır Kafka'nın ve durum günlük ve mektuplarında görülür. **Yargı, Ateşçi**, bir ölçüde **Değişim**... Onun dışında sağlığında yayımlanmasına karşın yine de eleştirdiği, beğenmediği yapıtları söz konusu. Dolayısıyla Max Brod'un bu çekmecelerde bekleyen Kafka taslaklarını yayımlaması Kafka açısından olmasa da okur ama daha genelde Kafka uzmanlarınca iyi olmuştur. Burada da bir ikilem söz konusu. Eleştirin Kafka hakkında eleştirel bir yargı oluşturması açısından bu tür ikincil taslak metinlerin işlevi hangi düzeylerde, hangi boyutlarda geçerli sayılabilir. Kafka nasıl okunmasını, nasıl anlaşılmasını isterdi ve bunun için göstereceği yapıtı (yayımlanmamış olsa bile) hangisi olurdu? Kafka okurluğu ortalamanın üzerine çıkmış, uzman olmasa da Kafka odaklı bir okumanın bu türden ikincil taslak metinleri, kişisel yazıları (mektup, günce, vb.) atlamaması zorunlu. Ama bir aşamadan sonra aşırı duyarlılık genel yargıya buradan atılacak odunun etki gücünü göz önünde bulundurmalı. Her ne denli bunlar Kafka elinden çıksa da hem dilsel biçimleme hem de kurgusal gülmece (*humor*) konusunda eşik altı taslaklar olmanın ötesine geçmez ve yargıya dönük eleştiri için öncelikleri düşük sayılmalı. Ama taslak olmalarına karşın Kafka yazınının bir parçası olma duygusunu taşımaları öyle yabana atılacak metinler olmadığını da gösterir. Bu durumda kendi okumam açısından hazırlıklarımın önemli bir parçasını oluşturuyor olsa da ben kitabın kapsamının dökümünü yapacak, Kafka kapısı önünde bekleyen biri olarak en ufak yazınsal devinin izini sürmenin kaçınılmaz sorumluluğuyla tüm bu taslakları içimin Kafka tereğinde (*raf*) biriktireceğim.*

Aslında Kafka araştırmaları açısından ama hep değişik anlamlarda önem taşıyan bir dizi metin de kapsam içinde. Dolayısıyla ortalama okur açısından da vazgeçilemeyecek metinler var derlemede.

Örneğin yarım kalmış iki roman tasarısı var tüm hamlıklarıyla. Biri Kafka'nın erken dönemlerinde Max Brod'la da yazma aşamalarını paylaştığı **Taşrada Düşün Hazırlıkları**. Taslak genç Kafka açısından gelişme yeteneği taşımadığı için olsa gerek

¹³ Bölüm 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiş, çalışma sonunda yazılacak Kafka yazısı için taslak niteliğindedir. Zzk.

¹⁴ Kafka, Franz; **Taşrada Düşün Hazırlıkları** (*Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande, 1907-1924, Haz. Max Brod*), Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, Birinci Basım, 1979, İstanbul, 371 s.

öyle bırakılıvermiş, bölük pörçük bir metin. Geleceğin Kafka'sından çok az iz taşıyor denebilir. Öteki Max Brod'la birlikte bir roman yazma tasarısının özeti: **Richard ve Samuel**. Brod biraz daha hevesli olsa ve bunu sürdürse de Kafka tasarın olanaksızlığının belki en başından beri ayrımıdaydı.

Sonra günceleri içinde, orda burda kağıtlar üzerinde düşünülmüş düşünce notları: Özdeyişe yakın kısa ve bağlamını zorlayan kestirme yargılardan oluşan metinler. Kafka kendisi sıra sayısı vererek bir kenarda tutmuş bu metinleri (**Aforizmalar**). Öyle sanıyorum kimi okumalarının da etkisiyle (örneğin, Kierkegaard, vb.) oldukça kapalı, anlık düşünülmüş küçük çerçevelenmeler Kafka yapıtı açısından bana pek açıklayıcı başvuru kaynakları gibi görünmedi ama okuma ve ilgisinin boyutu, uzanımlarıyla ilgili ipucu taşıdıkları kesin. Sakınımsız okur bu derin düşünce bulutları arasında kolaylıkla yolunu yitirebilir çünkü tümü bir arada bir düşünsel açılım falan da getirmiyor.

Sonra Sekiz tane **Oktav Defterleri** üzerinde tuttuğu notları var kitabın kapsamı içinde. Bunların bir bölümü aynı zamanda günlüklerde, mektuplarında bir ölçüde yankılandı sanırım. Ama şu özdeyişler konusunda düşüncem **Defterler** için de geçerli. Kafka çok iz bırakıyor görünürken bir yandan dönüp izlerini silen birisi. Aynı sorun, **Defterler** içerisinden de bir Kafka imgesinin çıkarılmasının neredeyse olanaksızlığı. Kuşkusuz ısrarlı bir bakış tüm bunlardan bir Kafka görüntüsü, resmi, yüzü çıkaracaktır ama her koşulda zorlama olacaktır bu görüntü. Oysa titizce okuyan şunu da ayırımsayacaktır. Kafka bu metinleri kâğıda geçirirken aslında tümüyle içtendir ve yazmak istediği şeyi yazmıştır, yalnızca okunabilecek şeyi değil. Sözü ettiğim bu tür ikincil kaynaklar konusunda Kafka yaşamöyküsü yazarı Reiner Stach'ın çalışmasını özellikle önermek isterim.

Yahudi Tiyatrosu Üzerine, Yiddiş Dili Üzerine kimi küçük konuşmaları, yazdığı birkaç dilekçe, vb. doğrusu çok önemli değil. Daha doğrusu Kafka elinden çıkmış olmanın dışında... Kitaptaki asıl önemli metin, **Sevgili Baba**, diye başlayan, yanılmıyorsam 1919 tarihli, gönderil(e)memiş **Babaya Mektup**. Bana aslında çok geç yazılmış, bu nedenle doğallığını yitirmiş, tinbilimcilerin tüm yorumlama biçimlerini çarpıtacak bir yazınsallık edası taşıyan mektup-metin, ipuçlarını silen ipuçları olarak Kafka yapıtının da en önemli, aynı ölçüde yanıltıcı metinlerinden biri. Benim son düşüncem ise şu oldu: Soluduğu havayı, içtiği suyu bile yazma yordamı olarak düşünen ve bu düşünceye başka her şeyi silecek kerte bağlanmış bir Kafka var karşımda ve onu okuma öyle Woolf, Joyce, Brecht, vb. okumasına benzemez. Kesinlikle sık mayın döşeli bir tarlada yürümek gibi... **Babaya Mektup**'a ileride yine döneceğim.

Bu arada Brod derlemesinin büyükçe bölümü, Kafka'nın yazınsal tasarıları için sayısız taslaklarını (**fragman**) bir araya getiriyor. Bu parçaların bir bölümü öteki Kafka metinlerinde şu ya da bu düzeyde karşımıza çıkıyor. Üzerinde çalışılmış, eklenmiş, geliştirilmiş olarak. O açıdan Kafka tını yine en çok bu yazı parçacıkları içinde geziniyor, kendini bireşimleme çabası içinde, yapıta hazırlanıyor. Daha çok yazma alışkanlığı ve edimselliğini sürdürmenin, düşünceleri saptamanın, gereç yedeklemenin bir yolu bu irili ufaklı metinler... Brod bunları da yok oluştan kurtarmakla gerçekten doğru bir şey yaptı denebilir. Aslında kimi küçücük bir parçada neredeyse tüm Kafka yapıtı yankılanıyor. Bir tür gömü (**hazine**) gibi... Ama keçi boynuzu yemeden değerli parçaya ulaşmak olanaksız, bunu bilmekte yarar var.

Kafka Üzerine 2. Kafka ile Konuşmalar (Gustav Janouch)¹⁵

Öyle sanıyorum Janouch'un *Kafka ile Konuşmalar*¹⁶ adlı kitabını 1966'dan beri üçüncü kez okudum. Yine elime gelmesi Kafka'yı bir kez daha toplu okuma isteğimle ilgili. Kafka'ya son yıllarında (1920-23) eşlik eden bu yirmili yaşlarındaki genç o dönemle ilgili notlarını yıllar sonra (1951) bir araya getirip küçük bir kitaba dönüştürüyor. Kafka'yla yazın, sanat paylaşımları ağırlıklı olsa da Janouch'un ileriki yaşamında pek de tutunduğu söylenemez yazın dünyasında. Geçen yirmi beş yılda önemli ölçüde yakın dostu Max Brod'un çabalamasıyla büyüyen Kafka ilgisi Janouch'u tetiklemiş olmalı. Belli ki özgün notlarını yeniden biçimlendirmeye kalkmamış, bağlı kalmış genç yaşının izlenimlerine. Yine de bilmek zor. Reiner Stach, Kafka yaşamöyküsünde (2009-11) Janouch'un anılarına sakınlı yaklaşıyor. Bir kaynak olarak kullanmadığını söyleyebilirim. (Rogér Garaudy'nin tersine.) Yine de Kafka ile yüz yüze canlı tanıklıklar içinde, Brod'unki dışında en önemlilerinden biri diye görülmeli. Ama değerlendirirken Kafka'nın genel yapıtını arkada tutmak bence doğru olacaktır. Çünkü Kafka, yaşamının ve yapıtının bütünü ile parçaları arasında uçurumlar olan biri. Kafka okurken kendimizi boşluğa ya da uçuruma yuvarlanırken bulabiliriz bir anda. İşte Gustav Janouch da bu uçuruma Kafka'yla geçirdiği anlarda yuvarlanmış gibi görünüyor. Bir gencin umduğu tutarlılığı ona sunmamaya, Gustav'ın gözünde kolay avlanır, değişmez bir imge olarak ele geçirilmemeye son derece kararlı ve duyarlı bir insandan söz ediyoruz. Bu genç bir insanla köşe kapmaca oynama, eğlenme anlamına gelmez. Kafka'nın o taraklarda hiç bezi olmaz. Tersine, bu genç hevesli (*amatör*) duygulanımdan hoşlandığını düşünmek için nedenler de var. Gustav'ın Kafka'yla tanışması babası üzerinden. Baba da Kafka'nın bir yetkilisi olduğu *İş Kaza Sigorta Kurumu*'nda çalışıyor ve oğlunun şiirlerini Kafka'ya gösteriyor. Sonra oğluyla iş yerinde Kafka ziyareti ve arkası geliyor. Artık üç yıl boyunca ara ara Prag sokaklarında ya da işyerinde Kafka'yla birlikte oluyor Gustav. Birçok konuda Kafka'ya düşüncesini soruyor, Kafka'nın yanıtları genelde yoruma açık. Genç bir insanın beklentisini karşılayacak kesinlikte değil (ve olamaz). Kafka yazınında *Özdeyişler*, *Mavi Oktav Defterleri* çizgisini karşılayan yorumlar bunlar ve Kafka düşüncesini somutlamak için değil sanki elden kaçırmak için biçimlendirilmişler. Ama Gustav Janouch'un kitabında bir şey çok önemli. Bir gövde, beden olarak, hatta bir davranı (*jest*) olarak Kafka. Canlı, kalıcı bir imge yaratıyor diyebilirim Kafka'yla ilgili. Özellikle de elleri, gözleri ve doğal davranış biçimleriyle... Buncası bana yetiyor. Kafka benim için bedeninin bu parçalarında etkili, kalıcı, canlı bir imgeye dönüşüyor. Bir yerde, Kafka'nın Almancasının bambaşka olduğunu söylemesi de anlamlıydı. (16) Şunu söylemesini kendi yapıtını anlamak açısından çok önemli buldum ayrıca: "Öykülerinizde dokunaklı bir gençlik var. Olaylarla durumların kendilerinden çok, nesnelere sizde bıraktığı izlenimleri anlatıyorsunuz. Bu, lirik şiirdir. Kavrayacak yerde, okşuyorsunuz dünyayı." (27) Kafka'nın George Trakl için söyledikleri de çarpıcı: "Aşırı bir düş gücü vardı. Her şeyden çok, kocaman bir düş gücü yokluğundan ileri gelen savaşa katlanamadı bu yüzden." (54) Yine kendi yapıtına ışık tutacak bir sözce: "Asıl gerçek, oldum olası gerçekdışıdır. Renkli bir Çin ağaçoymasındaki açıklığa, duruluğa ve doğruluğa bakın. Öyle konuşmak -işte o bir şeye benzerdi!" Hemen arkasından: "Biçim özün anlatımı değil, uyarıcısıdır, öze

¹⁵ Bölüm 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zzk.

¹⁶ Janouch, Gustav; *Kafka ile Konuşmalar (Gespräche mit Kafka, 1951)*, Çev Turan Oflazoğlu, Bilgi yayınları, Birinci basım, 1966, Ankara, 111 s.

açılan kapıdır, yoldur. Bunu başardı mı, gizli arkagörünüm de açar kendini.” (86) Son olarak: “Her şey düzgün zaten. Her şeye evet dedim. Böylece büyüye dönüyor acı, ölümse -tatlı yaşayışı kuran öğelerden biri oluyor ancak.” (102)

Kafka Üzerine 3. Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk (Max Brod)¹⁷

Kafka ve üzerine okumalarım hız kesmeden sürüyor. Deleuze/Guattari, Reiner Stach, Gustav Janouch'dan sonra Max Brod'un sanırım 1959'da yeniden basımı yapılan **Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk**¹⁸ kitabında yer alan ve değişik tarihlerde yazıldığını düşündüğüm dört yazısını okudum. Bu arada 1908'den başlayarak Kafka-Brod yazışmalarını da okuyorum.

Brod, Gershom G. Scholem gibi benzer bir çevreden çıkıp kapağı tam zamanında İsrail'e atanlardan biri. Önemsiz yazarlığı bilinir. Kafka ile gençlik yıllarından başlayıp Kafka'nın yaşamının sonuna değin süren, önemli ve anlamlı dostluğu da bilinir. Kafka'nın hep ayrı bir yere koyduğu bir arkadaşlık ilişkisi... Bunun hem Kafka hem de Brod yanının tartışılabilirliği açık ama bugüne değin gerçek bir tartışma yapıp yapılmadığı kuşku. Açık konuşmam gerekirse ne Benjamin-Scholem ilişkisini ne de Kafka-Brod ilişkisini doğru bir yere, bakış açısına oturtamıyorum. İlkinde Scholem, ikincisinde Brod ayağı güvenilmez ayaklar bana göre. Dertleri hele bir noktadan sonra bambaşkaydı ve bu dertleri için (Siyonizm, İsrail, İlk yerleşme, Kutsal topraklarda yeni devlet, vb.) birçok şeyi, kişisel ya da değil, yaktıkları kanısındaım. Kendi açılarından belki de haklıydılar. Öbür yan ise, suçlama bir yana, eleştirmeyi bile düşünmedi, düşünemedi.

Kafka Brod'u erken zamanlarından başlayarak aslında çok iyi değerlendirdi, onun yaşamındaki yerini, önemini, etkisini hızlı kavradı ve zaman zaman zorlansa da sonuna değin taşıyabildi. Çünkü kimseyle olmadığınca Brod'la özel ve kapalı paylaşımları oldu bana kalırsa. Az çok biliniyor, bilinmese de seziliyor. Ayrıca tek başına kalsa Kafka'nın asla üstesinden gelemeyeceği yapıtının günışığına çıkması konusunda, daha Kafka'nın yaşamı içinde olağanüstü işlevinin ayrıntıdadır. Kesin olan şu. Max Brod sayesinde Kafka'yı tüm dünya bir kurucu yazar olarak tanıdı, bildi. Bu nedenle Brod'un ne, nasıl olduğu hiç önemli değil, bu koruyucu, kollayıcı, sahiplenici ve yayıncı kimliği ile ona hepimiz teşekkür borçluyuz. Üstelik unutmamalıyız, Kafka yapıtı ve öncülüğü konusunda erken kavrayışı ve inanılmaz çabası ile ayrıca değerlidir.

Gelgelelim Kafka öldü (1924). Elindeki kalıt ve Kafka taslaklarıyla yapıtın yayımı, Kafka'nın yakılması istemine karşın Max Brod'ca gerçekleştirildi. Çok daha sonra mektuplar vb. yayımlandı. Brod Kafka çalışmalarını sürdürdü, zaman zaman yazılar yazdı, etkinliklere, kurumsal çalışmalara katıldı, destek verdi. Ama 'Sion' yakasını hiç bırakmadı (ya da o Sion'un yakasını hiç bırakmadı), Küresel Siyonizm militan bir düşüncü olarak dünya yorumunu, elini neye atarsa atsın biçimlendirdi. Tabii Kafka'yı başta. Bu kitaptaki dört yazıdan da anlıyoruz ki Kafka bir Yahudi yalvaç değilse de bir ermiş, kutsu kişi Bod'a göre. (Sahte bir tınlayış geliyor kulağa.) Ve Sion'un bir parçası... Yapıtı da herkesin sandığı gibi kötülüğün, umutsuzluğun şarkısı değil, yer yer böyle görünse de aslında (dinsel) iyiliğe bir çağrı. İlginç olan bu tezlerini Kafka'nın belli başlı anlatılarına değil de daha çok Kafka'nın notları, defterleri, özdeyişlerine dayanarak yapmaya kalkması. Bu da kuşkularımı çoğaltmaktan başka bir işe yaramıyor. Çünkü bu kaynaklar Kafka adına çok da güvenilir kaynaklar değil. Oradan tutarlı bir Kafka imgesi çıkarmak doğru olmaz. Ama Brod Kafka'nın yaşam dostu, yapıtını ezberlemiş, kovalamış biri, ne dediğini bilmez mi? Bilebilirdi, eğer Sion usunu tutsak alıp süngerleştirmeseydi. Oysa Kafka yaşamöyküsünden biliyorum,

¹⁷ Bölüm 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zzk.

¹⁸ Max Brod; **Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk** (*Verzweiflung und Erlösung im Werke Franz Kafkas*, 1959?), Çev. Kamuran Şipal, Yankı yayınları, Birinci basım, Temmuz 1968, İstanbul, 94 s.

Avrupa'da yaşam ortamında bu siyasal süreçlerin içinde değişik nedenlerle ve düzeylerde yer almış olsa bile kendini hiçbir zaman Sion'un parçası olarak görmedi. Toplumsal-tarihsel bir dürtü onun için asla yetmedi çünkü.

Aşağıda Brod'un Kafka üzerine yazılarının bir dizinini Wikipedia (Almanca)¹⁹ kaynaklı olarak veriyorum. Kitapta yer alan yazının kökenleri ne yazık ki yayınevince imlenmediği için çevrilen dört yazı hangi özgün yazıyı karşılıyor, kestirmek zor.

- *Der Dichter Franz Kafka* (Şair Olarak Kafka, 1921)
- *Franz Kafkas Nachlass* (Franz Kafka'nın Kalıtı, 1924)
- *Franz Kafka und Max Brod in ihren Doppelberufen* (İlişkileriyle Franz Kafka ve Max Brod, 1927)
- *Franz Kafkas Grunderlebnis* (Kafka'nın Temel Deneyimi, 1931)
- *Aus Franz Kafkas Kindertagen* (Franz Kafka'nın Çocukluk Günleri, 1937)
- *Franz Kafkas Glaubensposition* (Franz Kafka'nın İnançla İlişkisi, 1937)
- *Franz Kafka. Eine Biographie* (Franz Kafka. Bir Yaşamöyküsü.1. basım: 1937). (Genişletilmiş son basım: *Über Franz Kafka*, Franz Kafka Üzerine, 1974)
- *Das Jüdische in Franz Kafka* (Franz Kafka'da Yahudilik, 1947)
- *Franz Kafkas Glauben und Lehre* (Franz Kafka'nın İnanç ve Düşüncesi, 1948). (Felix Weltsch ve H. D. Zimmermann'ın önsöz ve sunuşlarıyla son basım: 2011)
- *Franz Kafka als wegweisende Gestalt* (Bir Öncü Olarak Franz Kafka, 1951; 2011).
- *Ermordung einer Puppe namens Franz Kafka* (Adı Franz Kafka Olan Bir Bebeğin Öldürülmesi, 1952)
- *Verzweiflung und Erlösung im Werke Franz Kafkas* (Franz Kafka'nın Yapıtlarında Umutsuzluk ve Kurtuluş, 1959)

Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk (s. 5-15) ilk yazı. Kafka'yı nasıl anlamalıyız sorusuna, yazının başında şu yanıtı veriyor Brod: *"Daha çok anlatılmaz sıkıntılara katlanıp inancı arayan, sevgiden yoksun zamanımızın umutsuzluğu ortasında umudun o cılız alevi üzerine titreyen, bu alevi ikide bir söndüğünü gören, ama buna rağmen inayet anları ve yüceltilme dönemlerinde kendilerine bir kurtuluş sezisi bağışlanan kişilerden biridir."* (5) Bir yığın boş ve sahte söz. Yelden nem kapan ya da kapmaya çabalayan Brod, Kafka'nın *'Bir tapınma biçimi olarak yazmak,'* sözünü de havada kapıyor, düşünün. Ona göre Kafka Tanrının varoluşsal (ontolojik) tanıtlanmasına da girişir. Artık ipler kopar: *"Kafka'nın bir dinsel düşünür olarak ayrı önemi, onun mutlak değerleri yadsıyan olumsuz varoluşçu kanatla (Sartre) görünürde ortak özelliğinden, yani yıkma tutkusundan ileri gelmemektedir. Bu özellik Kafka'da vardır gerçi, ama bütün umutsuzluklar ortasında kendini belli eden olumlu bir ışıltı da vardır ve yer yer ne kadar narin, ne kadar sakin ve şifreli, hatta kimi vakit çekingen, ürkek yansıtılmış bile olsa, bu olumluluk çekirdek kısmını oluşturur."* (10) Bu düzende akıyor yazı. Kafka'da önemli olan büyüklüğünün saltık değerlere dayanması... falan. Bilim dili değil bu, değişmecesel (metaforik) bir dil. Şuna da kulak verelim oldu olacak: *"Zamanımızın olayları Kafka tarafından adeta suçüstü yakalanmış olup, onun karşısında vicdanları rahat değildir; çünkü bütün bu olayları daha önceden uyarıcı bir dille anlatmıştır Kafka. Öyleyken bizler sapa yolda, köleleştirmelerin ve sevgi yoksunluklarının yolunda sersemce yürümemize devam ettik."* (11)

Yazarın Yeri ve Yönü (s.17-45) ikinci yazı. İlkinin aratmıyor. Brod'a göre Kafka bocalamış, zaman zaman şeytana uymuş ama doğru yolu sonunda bulmuş biri. Öyle Poe'ymuş, Baudelaire'miş hiç ilgisi olmaz. Bu çöküş (dekadans) yazarlarından ayrı

¹⁹ [Max Brod – Wikipedia \(26.07.2023\)](#)

tutmak gerekir Kafka'yı. "*Kafka bozulmuş dünyanın ötesinde bir özgürlük, bir safiyet adacığı bulmaya çalışır, herkes için adil bir düzenin hüküm sürdüğü, herkes için iş bulunan bir adacık arar.* [Aslında yeni ülke İsrail'i aradığını söylemeye çalışıyor.-Zzk]" (19) Böyle bir adacığı, Amerika romanının son bölümünde dile getirdi Kafka, Brod'a göre. Kendi derdini, çabasını de iki nedene bağlıyor: Kafka'daki seyrek umut ışınları, Kafka açıklamalarının yaptıklarının tersine, yitirilmesin. İki, olumlu, olumsuzu ağır basar her zaman. Kafka'ya olumludan bakmalı. "*Bütün bu çeşit sözlerine rağmen, Kafka'yı dekadens yazarı olarak nitelemek, bugün adeta bir sosyete oyunu haline gelmiş bulunuyor.*" (23) Yani Kafka, anlatılarında insanın yolunu nasıl şaşırdığını gösterir. Özdeyişlerinde ise doğru yolu gösterir. (25)

Üç Romanında Kafka'nın Dinsel Gelişimi (s. 47-71) Brod'un asıl tezini özetliyor. "*Kafka yorumları pek sık olarak yanlış yollara sapmış, çünkü yazarın gelişimini görmemiştir.*" (47) Dickens'tan esinlendiği **Amerika**'da saf insanlığı dile getirmiş, **Dava**'da anlatısını kötücül özkıyıma taşıyacak kerte kuşku ve inançsızlıklara yönelmiş ama **Şato**'da bir bireşime varmıştır. Artık meseleyi tartabilmektedir Brod: "*Dokuz ölçek umutsuzlukla, bir ölçek de umut karışımından oluşur bu eşsiz yazarın eserleri.*" (55) *Joseph K.* üzerinden dinsel kaynaklı **Dava** çözümlemesi ise evlere şenlik... *Joseph K.*, kendini haklı gören, taş yürekli biri (şeytan). En üst makamdan (Tanrı?) kaçır hep. Sorumsuz, bencildir. Ama **Şato**'nun *K.*'sı biraz değişiktir. Israr eder, şatoya girmeye çalışır, sorunu çözmenin derdinde insanca ilişkiler kurar. Martin Buber'den (önemli siyonistlerden biri) yaptığı alıntı şöyle: "*Bu karanlığa gömülmüş dünyada bocalayan Kafka, bütün çekingenliğine rağmen o acı ve ıstırap içindeki dünya uluslarının İkinci Yesaya elçisiyle birlikte iman ediyor: 'Şüphe yok, sen kendini saklayan bir Tanrısın; İsrail'in Tanrısı, Helland'. İşte Tanrının karanlıklar içine çekildiği bir zamanda dünya gerçeğini yadsımadan Tanrı'ya bağlı kalabilmek için, Emuna böyle bir değişme geçiriyor.*"

Dördüncü yazının adı **Kişisel** (s. 73-93). Kafka'yla ilgili birkaç kişisel anısını, yaşamının son yılında bir parkta karşılaştığı ve bebeğini yitirmiş bir kız çocuğuyla yürüttüğü yazışmayı anlatıyor Brod. Burası önemli.

Kafka Yaşamöyküsü 3 (Klaus Wagenbach)²⁰

Klaus Wagenbach'ın Kafka yaşamöyküsü²¹ öyle sanıyorum konuyla ilgili ikinci çalışma, Max Brod'un önceki çalışmalarını izleyen. 60'lı yıllardan sonra Kafka yapıtı yeni bulunmuş mektuplarının yayımlanmasıyla da enine boyuna ele alındı. Ama yaşamöyküsü (*biyografi*) değil daha çok yapıtı üzerinde duruldu ve çok değişik, hatta karışık biçimlerde yorumlandı Kafka. Bu türden tartışmaları Kafka toplu okumamın daha ileriki aşamalarına bırakarak ve okuduğum üç Kafka yaşamöyküsünden yola çıkarak kendimce bir soruna değinmeyi uygun buluyorum. Kafka genelde yapıtıyla, özelde kişisel yazınıyla yanıltıcı biri ve hemen tüm yaşamöykülerinin ana kaynağı doğal olarak ve ne yazık ki Kafka'nın mektupları ve günlükleri. Bana göre 'gösteren'e fena halde takılmış, kilitlemiş ve dolayısıyla Kafka'nın da üretimine epeyce katkıda bulunduğu öz imgesi bir ikonografik simgeye, göstergeye dönüşmüş, dünya okuru ve araştırmacıları elde var olan veriye bağlı kalma titizliği ve yöntemi nedeniyle bu imgeyi kabartmayı sürdürmüşlerdir. (Yontuyla duvar kabartması arasında sıkışmış bir yaşamöyküsü olarak düşünülebilir Kafka yaşamöyküleri.) Elbette özgün, aykırı (!) sayılabilecek yorumlar öne çıkmıştır ama bunlarda atanan düşünceyle yakalanan düşünce arasındaki boşluk dikkate alınmadan atılacak her adım uçuruma yuvarlanmakla sonuçlanabilir. Çünkü...

Çünkü Kafka yapıtını okurunun altındaki yeri (*zemin*) eksilterek ilerletmiş biridir. Bu uçurumu derinleştirmeden istese bile yazamamıştır. Dünya her yazma girişimiyle biraz daha büzülmüş, küçülmüştür. Kötü niyetli olduğu, insanlığı bir çukurda boğmak istediği için mi? Hayır, hiç öyle değil. Çok yanlış anlama olur böylesi bir yorum, yanlışla yanlış ekler. Etkilendiği kimi kaynaklardan özümlediği ve yaşamında hiçbir zaman 'yuva'lanamaması nedeniyle (Buradan da hemen 'yabancılaşma', vb. tezler üretmenin yer yer gülünç düzeylere vardığını görmemek için kör olmalı.) yeterli olma (*burada-böyle* olma) gerekçesini bulamamasından ötürü yazı evreni git git soğumuş, büzülmüştür. Gerekçe ya da açıklama hep içe çökmüş, sınır çizgisi gerilemiş, yapıt yeni yurt haritalaması girişimine bağlanmıştır. Ama tutunması olanaksızdır Kafka'nın geri çekildiği yerlerde. İmparatorluk yayılmasının, yurda yurt eklemenin, düzlükleri genişletmek ve gözü uzak çevrelere (*ufuk*) dikmenin tersine önüne geçilemez biçimde yaşamın dar açısı kapana dönüşerek, Kafka'nın üzerine güvensizce bastığı alanı küçülttüğçe küçültmüş, kendine kalan son yurt parçası olarak peynir takılmış fare kapanına (yazı) yakalanmadan bitmeyecek Gregor Samsa öyküsü kâğıdı gölgelemiştir. Ama bunlar daha sonrasının tartışmaları...

Yaşamöykülerine dönersek, güncel ve en kapsamlı Reiner Stach (Yay. 2008-2011) çalışmasından sonra başa dönmek ve ilk yaşamöykülerini okumak elbette sorunlu. Çünkü Stach'ın elinde olan gereç ve kaynaklar öncekilerin elinde olmadı. (Max Brod'u da katıyorum işin içine.) Ama yine de geriye dönük okumamın nedeni Kafka yaşamöyküleri üzerinden Kafka algılarının oluşum süreçlerine de tanıklık etmek. Bu bağlamda Brod'un güdümlenici (*manipülatif*) bakışı en sorunlusu diyebilirim rahatlıkla. Daha sonra varoluşçuların değil ama özellikle sol eleştirinin de kimi ufak tefek dar açılı yorumları olsa da artık bunların geride kaldığı kanısındayım. Bugün özellikle ardyapısalcı (*poststructuralist*) düşünürlerin Kafka'ya odaklanmaları

²⁰ 2023 yılında ZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zk.

²¹ Wagenbach, Klaus; **Franz Kafka. Yaşamöyküsü** (*Franz Kafka, in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, 1964), Çev. Kamuran Şipal, Cem yayınları, Birinci basım, Ocak 1997, İstanbul, 184 s., Resimli.

ve yorumları öne çıkıyor diyebiliriz. Eksik olan ise, bir genel eleştiri (*kritik*), hatta eleştirinin eleştirisi bana kalırsa.

Klaus Wagenbach da özellikle okuyabildiği mektuplar ve ağırlıklı günlüklerini kaynak olarak kullanarak, oldukça nesnel, kapsayıcı bir Kafka imgesi kuruyor. Olabildiğince somut verilere dayanıp kurgusal yakıştırmalara çok yüz vermeden, Kafka yaşamı ile yapıtı arasında, Stach'ın ileride yapacağını ilk örneğini vermeye çalışarak bir oluk açmaya ve kan dolaşımını sağlamaya çalışıyor. Aslında bu düşünce belki de Kafka tartışmasının kilit noktasıdır, denebilir. Yaşamla yapıtın geribeslemeli ilişkisi olguyu (Kafka olgusu) açıklamaya yeter mi? Düşlemsel kurgunun arkası Kafka yaşamının somutuyla hangi düzeyde ve sahici bir bağlantı içinde? Doğrusu Wagenbach da Stach da oldukça doyurucu örnekler veriyorlar. Ama yeterli bir açıklama mı, tartışılabilir.

Önemli fotoğraf ve belge resimlerini de içeren derli toplu, bugün de geçerli bir Kafka yaşamöyküsü kaynağı olan Klaus Wagenbach'ın Kafka yaşamöyküsü, **Baba evi-Çocukluk** döneminden başlıyor.

İkinci bölümün adı: **Prag-Alstadt'ta Aman Diliyle Eğitim Yapan Avusturya Macaristan Lisesi**. "*Kafka'nın yalnızlaşmasına, Prag gibi dört bir yana 'bağlantı olanakları'nı içeren bir çevrede o bilmecemsi içe kapanışına ilk planda yol açan neden, ailede gördüğü yarar amacına yönelik, soyut eğitim olmuştur.*" (32) Aynı bölümde şu ilginç saptamayı da yapıyor Wagenbach: "*Bir kıyaslama olanağı bulunmadığı için, zamanın toplumuna soyut, ama bir o kadar acımasız açıdan baktı.*" Altı eşelenmesi gereken bir yargı bu. Gerçekten tarihsel dönemle ilgili epeyce ipucu çıkıyor karşımıza. Yahudi evreniyle ilişkisi de bu bağlamda son derece önemlidir ve Max Brod'u hiç de sonraki yorumlarında haklı çıkarmaya yetmez. Aslında Yahudi dünyasını üstlenişi elini içeride ateşe tutacak kerte üstlenerek değil, dışarıda kalma koşuluyla sonuna değin, sorumluluk bilinciyle bir katılmadır. Buradaki çelişki özellikle kişisel yazılarında sıkça karşımıza geliyor (Özellikle **Günlük**'lerde). Konunun önemine bağlı olarak Wagenbach çok fazla kişisel yorum yapmadan konuyu ayrıntılı olarak işliyor. Burası önemli.

Sonraki bölüm, **Üniversite Yılları-Prag Çevresi-Dil**. Kafka konusunda bir başka önemli konu Deleuze'ün dönüp dönüp üzerinde durduğu Kafka dili ve kimliği. Almanca-Çekce-Yiddiş dili kesişimlerinin ortalık yerinde, Doğu-Orta Avrupa Yahudiliği-Avusturya Macaristan İmparatorluğu(nun egemenliğinde) Çek coğrafyası, Prag. Tabii Viyana'yı, Berlin'i, vb. unutmamalıyız. Oskar Pollack'a yazdığı bir mektupta (1904) şöyle bir tümce kurduğunu görüyor, bir yana yazıyoruz yine: "*Bir kitap içimizdeki donmuş denizin buzlarını kırıp parçalayacak bir balta olmalıdır.*" (55) Schopenhauer, Dostoyevski okumaları... Hiç unutmamalı, döneminin Avrupa bağlamında hakkını veren bir entelektüel kişidir Franz Kafka. Wagenbach şöyle diyor: "*Kaka için de nesnel çokluk netameli bir giz olarak kalıyordu. 'Yalnız bir daire içinde yalnız bir orta nokta,' konumunu ve bu konumla birlikte naiflik Kafka'da kaybolmadan varlığını sürdürdü.*" (57) Ekliyor: "*Ne var ki, Kafka'nın nesnelere yetersiz bir paylaşımı ele veren bu serinkanlı bakışı, her şeye karşın hayret ögesini kendisinde barındıracak biçimde nesnelere bu kayda geçirilişi, ilerideki yapıtlarda söz konusu anlatımın çıkış noktasını oluşturur.*" (58) Daha sonra (1934) Walter Benjamin'in de konuya vurgu yaptığını belirtiyor. Benjamin alıntısı ise şöyle: "*Gestus'u betimlemede yorulmak bilmez Kafka. Ama ilgili davranışında hep hayret vardır. İnsanların tavırlarını geçmişten aktarılagelmiş desteklerinden soyutlar, sonra da bu tavırları sonu gelmeyen düşünmelere konu yapar.*" (W. Benjamin, 59) Kafka izleklerinden belki en önemlisi, 'yargı' üzerinde dururken de Kafka'da uzun süre '*doğru sayılan ahlaksal davranışın biricik temelini yargı*' olduğu düşüncesine değinir. Bu Kafka

eğiliminin kökenlerini Kant'a değin gidebilecek ama daha çok Brentano etkisine bağlar Wagenbach. Ancak 1912'de iki tutum, erken dönemlerinde boşlukta süzülen insan ile daha sonraları yargı önünde bekleyen insan düşüncesi buluşup birleşir. "Güvensizlik ve kendi kendini çözümlenme, yargıdaki büyü ve nesnelere yabancılaşma, hayret, nesnelere aradaki ürkük uzaklık, beri yandan dostluk özlemi -bütün bunlar genç hukuk öğrencisi Kafka'nın dünyasını oluşturmakta ve her ne kadar özgün biçimiyle değil, negatif olarak boy gösterse de çevrenin kendisi bu dünyada kesinlikle rol oynamaktaydı." (63) Yazara göre, Kafka'da yalnızlaşma (insana en çok zarar veren şey) Prag çevresinde yaşamının bir sonucuydu: "Kafka'nın yapıtlarında rastlanan alışılmamış temalar, beri yandan serinkanlı ve açık seçik bir mimariyi içerip söz kalabalığına yer vermeyen dil, bu dilde karakteristik (arıtım) pürizm Prag'sız düşünülemez." (66) Prag Almancası, soyutlanmanın baskısı altında giderek devletçe desteklenen bir dinence (tatil) diline dönüşmüş, sözcük yitimi önemli boyutlara varmıştır ve örneğin Rilke, bunun sıkıntısını çok yaşamıştır. Rilke de içinde döneminin süslü dilinden ayrılan "Kafka'nın dilindeki karakteristik arılık, cümlelerin soğukkanlı mimarisi ve sözcük dağılımındaki yoksulluk, Prag Almancasının arka planı dikkate alınmaksızın anlaşılabilir." (73) Bu sınırlı dil gereciyle yetinme zorundalığı Kafka'da ileri düzeyde bir gerçekçilik tutkusuna yol açar. "Kuru ve cansız Prag Almancası, genellikle konuşulan dilin ya da ağzın nesnelere dolaysız aşinalığını sağlama gücünden yoksundu. Kafka'nın dili her zaman belli ölçüde bir yabancılaşma kendisinde barındırmaktaydı. Ayrıca, kullanılan her sözcükle arada bir uzaklık kendiliğinden oluşup çıkıyordu. Sözcükler, benzetmeler ve dilsel tamlamalar, genel kullanımın sığlaştırma eyleminden yakayı kurtarınca başlangıçtaki anlam zenginliğine yeniden kavuşuyor, imaj ve çağrışımların yanına zenginleşiyordu. Kafka'nın yapıtlarında da hemen her sayfada sözcüklerin kesin olarak gerçek anlamlarında kullanılması sonucu imajların peş peşe sıralandığı çağrışımlar dizileriyle karşılaşılır." (73) Kafka dilindeki doğrudanlık üzerine önemli bir saptama olarak bunu da bir kenara yazıyoruz.

Bildiğimiz bir şeyi Wagenbach da doğruluyor. Kafka tüm yaşamı boyunca bir topluluğun, partinin çağrısına uyup içine girmedi. Yalnızlıkla toplum arasına çizilecek bir sınır eleştirel uzaklığı koruyabilirdi ama Kafka bunu başaramamanın sıkıntısını çekti. "Böyle bir uzaklığın yokluğu, kendi yazıp çizdiklerinin değerine karşı beslediği büyük güvensizliğin de nedeniydi." (69) Yapıtlarında da ölçüp tartan, açıklayan bir kişi bulunmayışı böyle açıklanabilir.

İzleyen bölüm, **İşçi Kaza Sigortası Kurumu-Dostlar-Planlar-Geziler**. Yazar, Kafka'nın Brod'la ilişkisine değinir: "Kafka Brod'daki dinamizmi kuşkusuz bazen netameli bulur, çevrenin aktivizmine de aynı şekilde netameli gözyle bakar." (80)

Değişim öyküsünün izleği daha önce **Taşrada Dügün Hazırlıkları**'nda ortaya çıkmıştır Wagenbach'a göre. Kafka'nın insan ile ben'i ayrıştırma eğilimi hep vardır. Beden düğüne yol alırken ben evde bir böceğe dönüşür (**Taşrada Dügün Hazırlıkları**). Arkasında liseden beri Kafka'nın peşini bırakmayan bir korku yatar. Dış dünyanın iç dünyadan içeri sızabileceği korkusu. (82) Giyinik beden gönderilir (**Avci Gracchus**, vb.) ve bundan kurtuluş umulur, ta ki **Gregor Samsa**'ya gelinceye dek. Artık beden dışarıya salınamaz, ben içeride, kapalı tutularak. Aslında Kafka'nın kişisel yaşamı bunu birebir yankılar. **Sigorta Kurumu**'na gönderilen Kafka-Beden bunu yeterince kanıtlar.

1912, bir sonraki bölüm. Önemli bir dönüm yılı, **Felice**'yle tanışma. Yazara göre bu yılda Kafka'nın yalnızlaşma, 'taşlaşma' süreci kapanmış, dışarıdan pek etkilenmez bir nitelik kazanmıştır. **Korku** sözcüğü her yazısında karşımıza çıkmaya başlar. Dışarının kendi gerçeğinden içeri sızacağı korkusu, içteki özgürlüğün suçla yok

edileceği ve yaşanmamış bir yaşamdan duyulan pişmanlık, hiçlikten duyulan korku (Kierkegaard). (100) Kafka ancak yazıp çizmeleriyle bu hiçliğin üstesinden gelebilirdi. Kafka'nın doğal yaşama duyduğu özlemle, kendini asla onun eline teslim etmeme kararlılığı birbirinden ayrılmalı. İlkinin abartan görüşler önemli bir yanı sıra saplanıyor Wagenbach'a göre. Kafka yaşamı değil yazıyı bilinçle seçmiştir aslında. (101)

Her İki Nişan-Dava. Bölümde **Babaya Mektup** için Wagenbach, Kafka'nın başvurduğu bir yöntem, tanımlaması yapıyor. Yazısına çıkarılan engelleri kendi lehine aşırı vurgulayarak çok yönlü biçimde betimliyor ve tüm suçu da üstleniyor. Mektup uzgörü (stratejik) bir mektup olarak tasarlanıyor ve Kafka bunun ayrılmadığıdır.

Zürau-Üçüncü Nişanlanma-Temel Örnek. Kafka için 'yara' her zaman ceza ve simge anlamına gelir. Akciğerlerinde bir yarası vardır artık (Yanılmıyorsam, 1917). Bu yara her iki anlamı da taşımış, Kafka yarasını kullanmıştır. Sayrılığı (verem) neredeyse davet edilmiş, gelince de Kafka'yı rahatlatan bir durumdu. Felice'nin babasına yazdığı mektup (sanırım gönderilmedi) bunu iyi anlatır.

Son bölüm, **Milena-Şato-Berlin**. 1921 Ekim'inde tüm günlük notlarını Milena'ya vermiştir Kafka. Milena ise Max Brod'a şöyle yazar: "Kuşkusuz öyle ki, hepimiz de görünürde yaşama gücüne sahibiz, çünkü kaçıp yalana sığınmışız bir kez, körlüğe, hayranlığa, iyimserliğe, bir inanca, karamsarlığa ya da bunların dışında bir şeye sığınmışız. Ama o asla sığınacak bir yer aramadı kendine, böyle bir yerin koruyuculuğundan hep uzak kaldı. İçip içip soluğu sarhoşlukta alacak biri olmadığı gibi, asla yalan söyleyebilecek biri de değildi. En ufak bir barınak, bir dam altından yoksun yaşayan biriydi. Dolayısıyla bizim korunup esirgendiğimiz tüm tehlikelere karşı savunmasızdı. Konuştuğularının, varoluşunun, yaşamasının gerçek olduğu bile söylenemezdi. Aslında tümüyle önceden belirlenmiş bir varoluştur onunkisi, yaşamı - güzelliğiyle ya da sefaletiyle olsun, fark etmez- betimlemede kendisine yardım elini uzatacak tüm garnitürden soyunuktu. Ve perhizkârlığının kahramanlık taşıyan bir yanı oktu... Kahramanlık'ın her türlü yalandan ve ödleklikten başka bir şey değildi. Perhizkârlığını bir amaca varmak için araç olarak kullanan bir insan değildi o, korkunç keskin görüşlülüğüyle, temizliğiyle ve uzlaşma yeteneksizliğiyle perhizkârlığa zorlanmış biriydi... 'Yaşama' değil, yalnızca 'yaşanan bu tür bir yaşama karşı' kendini savunduğunu biliyorum." (166) Ölümüne yakın Şato'yla uğraştı. Bu taslağında 'gerçeklik parçaları' başka hiçbir yapıtında olmadığına açık seçiktir. Son yılların yaşamından birçok imge Şato'ya kattı; yapılar, insanlar, ilişkiler... Ve 3 Haziran 1924'te 44 yaşını bitirmesine bir ay kala öldü.

Kafka Üzerine 4. Gerçekçilik Açısından Kafka (Roger Garaudy)²²

O dönem (60'lar) Garaudy'nin henüz Müslüman olmadığı ama sıkı (!) Marksist kuramcı olduğu ve benim de Garaudy okuduğum bir dönem, ilk gençlik dönemimdi. Türkçeye de Marksizm'le ilgili ilk çevrilen düşünürlerden biriydi 60'ların Türkiye açılımı sonrası. Bir Marksist güzelduyu (*estetik*) kuramı alan çalışması sayılabilecek, Fransa'da 1965'te yayımladığı kitabı *Kesintisiz Gerçekçilik*'i Mehmet Doğan üç kitapçığa bölerek sığağı sığağına çevirmişti Fransızcadan. **Gerçekçilik Açısından Saint-John Perse, Gerçekçilik Açısından Picasso, Gerçekçilik Açısından Kafka** adlarıyla üç küçük kitap olarak yayımlandı yapıt dilimizde. Umarım sonraları daha düzgün, nitelikli Türkçe baskıları yapılmıştır, benim okuduğum (**Gerçekçilik Açısından Kafka**)²³ ilk ve epeyce kötü bir baskı (1965).

Bu, Kafka toplu okumam bağlamında aynı kitapla üçüncü buluşmam. 60'larda, 80'lerde ve 2023'te aynı makaleye dönmüşüm, her kezinde değişik düşüncelerle, sorularla boğuşarak. Bugünkü okumamın bir özelliği Garaudy'nin Müslümanlığı olgusuyla da ilgili. Kaç Garaudy var ve *Kesintisiz Garaudy*'den mi söz edelim yoksa kendini ve okurunu tüm dönemlerinde *yanıltan bir Garaudy*'den mi? Ben ince elemeyen ve keskin dönüşleri kapsamı içine alan daha geniş bağlamsal tartımlardan yanayım açıkçası, çok zorlanıyor olsam da. Bilinç ve bellek geriye ve ileriye doğru hep yeniden okur ve yeniden okur, geçmiş de geleceği de yeniden biçimler, tümler. *Şimdi*'nin oynaklığı üzerinde dengesini elbette geçici olarak kurabilmiş devrimci bilinçten söz ediyorum. Devrimci bilinç ise dur durak bilmeyen, kendini ötelemesiz kendisi olamayan bilinçtir. Buradan okuduğum Garaudy, kesintisiz (!) gelişimi içinde hiç de o denli şaşırtmaz artık, dahası evrimi doğal, doğasına uygun bir evrimdir. Çünkü geçmiş geleceğin *şimdi* aynasından yansımadır. Birileri bunu söylemiş olabilir ya da olmalı. Kim bilmiyorum.

Dünyada da Kafka okuması bana kalırsa süren bir okuma. Gerçi düşlemselliğin (*fantazmagori*) gemi azıya aldığı, küresel ölçekli pompalandığı 80'lerden bu yana düşlemsel (*fantastik*) tüm imgeleme biçimlerine kuşkuyla bakılması gerektiğini, Kafka'nın da bu yönde daha birçok yazar gibi epeyce kullanıldığını (*manipülasyon*) görmemek için kör olmalı. Kafka ancak Saramago gibi yazarlarla değerlendirilebilmiş, ötelenmiş olabilir. Gerisi Kafka'yı yok edecek kerte bükme olur ve bunu işin en başında dostu ve ölüm sonrası derleyicisi, yayıncısı Max Brod yaptı. O gün bugün herkes kendi (!) Kafka'sının peşinde. Kafka buna karşı çıkar mıydı, sorusu ise güncelliğini ve tazeliğini hep koruyacak bir soru. Bir yanıyla köktenci bir *evet*, diğer yanıyla köktenci bir *hayır!* Bu tür soruları ileride (Kafka okumalarımın sonunda) tartışacağız zaten.

Garaudy'nin yorumu, bir yorum sayılabilir mi? Daha çok bir gömlek giydirmeye benziyor. Deli gömleği mi? Sayılmaz. Ama doğru dürüst bir gömlek olmadığı gibi (tutarsızlıklar barındırıyor) Kafka'ya uyduğu, oturduğu da söylenemez. Oysa Kafka bu konuda pek duyarlıdır.

Tabii, Garaudy'nin vurgusu biraz da Lukacs'a karşı, Kafka'yı Marksist, insancıl (*humaniter*) kavramlar zemininde yeniden kurgulamaya, onu bilinçsizce de olsa Marksist kavramların uygulayıcısı olarak tanımlamaya dönük. Özellikle

²² 2023 yılında ZZK'ca yazılmış, gözden geçirilmiştir. Zzk.

²³ Garaudy, Roger; **Gerçekçilik Açısından Kafka** (*D'un réalisme sans rivege*, 1965), Çev Mehmet Doğan, Hür yayınları, Birinci basım, 1965, İstanbul, 103 s., Küçük boy.

'yabancılaşma' kavramı, ki Marksist alanyazınına (*literatür*) epeyce gecikmeli yeniden girmiş bir kavramdır 60'lardan sonra, yorumun özünü oluşturuyor. Kafka kentsoylu dünyasının yabancılaşan insanının anlatıcısıdır ve kaynakları arasında Dickens, Dostoyevski, vb. öne çıkar Garaudy'ye göre.

Makalenin girişinde Kafka'nın dünyasının bizim dünyamız olduğunu '*gerçekçilik*' açısından belirtme gereği duyar Garaudy. Önceki Kafka yorumlarını eleştirir. Başta tanrıbilimciler (*teolog*), arkadan öteki uçta yer alan ve Kafka'da bir devrimci bulan 'sözde Marksçılar', tabii varoluşçular, tinçözümçüler (*psikanalist*), vb. Tümünün ortak yanı, Kafka'yı '*kapalı*' bir yazar olarak görüyor olmak. Böylece yorumbilgisi (*hermeunetik*) kaçınılmaz oluyor. Belki tümü gerçeğin bir yanını tutuyor ama tümcül açıklama getirdikleri söylenemez. Garaudy ise yargısını baştan koyuyor: "*Açınlayıcı bir mittir o.*" (5) Doğrusu altında kalınıp ezilecek bir büyük sav ya da yargı. Bu arada hemen belirtelim ki Kafka araştırmalarında kaçınılmaz birkaç kaynak arasında Garaudy'nin mektuplardan çok düşünce notları ve özdeyişlerini, aforizmalarını kullanması bir sorundur ama diğer kaynakları kullanan Kafka çalışmalarının daha az sorunlu olduğu anlamına gelmez bu. Yine de en güvensiz kaynak olarak düşünce izdüşümlerini, notlarını gördüğümü burada açıkça belirteyim. Ayrıca günlüğü de gerçek anlamda bir günce değil tüm bunların bir karmasıdır. Güvenilmezlikte diğer verimleriyle yarışır ama aslında biz kaynakları sınıflarken neyi ölçüt aldığımızı sanıyoruz? Bu da ayrı bir soru(n)...

"*Kafka, bu evren içinde kendisine bir yer bulmağa, onu anlamlı bütünlüğü içinde yakalamağa, hayatının anlamını, 'hiç kimsenin vermediği bir emir'in haberciliğini yapmak rolünün anlamını keşfetmeye çalışmaktadır. Eserlerinde başkaldırma ile inancın, başeğme ile bunaltının, red ile özlemin, alay ile sorunun yanyana, içiçe bulunması ve çarpışması işte bu yüzdendir.*" (Sic.²⁴,7) Garaudy için konu açıktır: 1) Kafka bir umutsuz değil, bir tanıktır. 2) Kafka bir devrimci değil, bir uyandırıcıdır. Yabancılaşma için yabancılaşma ile savaşmadır söz konusu olan ya da Spinoza'ya dayanarak, '*nedenlerini ve kendini aşma yollarını bilmeyen bir yabancılaşmanın bilincidir.*' (9) Ama yabancılaşmanın bilincinin özne ile nesne, varolma ile mülkiyet arasında yarattığı gerilimin anlamı hiç de açık değildir. (10)

İncelemenin I. Bölümü: **Yaşadığı Dünya ve Çatışmaları.** Yaşamın anlamını arayan Kafka deneyimi, '*yabancı olmak*' ve '*varlığın içinde kendine bir yer bulmak*'la ilgilidir. Yahudilik (Prag'da Yahudi olmak), Almanca dili (Almanca'nın konuğu olmak, Çek vurgulu Almanca), Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında Çekoslovakya'da süren yaşam ondaki yalnızlık ve köksüzlük duygusunun kaynağıdır. Babasıyla olan anlaşmazlığı, tinçözümçülerin (*psikanalist*) tezini doğrulamak bir yana yanılsar. Toplumsal gerilimler babasıyla çatışmasını doğurmuştur. Geleneksel Yahudi ailesinde Tanrı, baba özdeşimi vb. ilişkiler, Kafka'nın tıpkı toplumla, dinle ilişkileri gibi belirsizlikler taşır. Aydınlıktan uzaktır Kafka. Sevgi, korku, başkaldırı, özlem iç içedir onda. (17-8)

İşçi Kaza Sigorta kurumundaki işi yabancılaşmasını derinleştirir. İkili bir yaşamı vardır artık. İşle yazma uğraşı çelişir. Anamalcı düzende insan bürolar çıkmazında (*labirent*) her şeyin aldatmaca olduğu gerçeğini yabancılaşma olarak deneyimler. İnsan bir kurbana dönüşür, "*iş sahibi ile bürolar, yargılanan ile yargıç, gerçeklik ile yasa ve nihayet emekle sermaye arasındaki*" ilişkilerde aldanışlar ve aldatışlar...sürer gider. "*Kafka yabancılaşmanın içinde yabancılaşmaya karşı sonu gelmez bir kavgada kendini tüketiyordu.*" (21) Doğrusu bu noktada araya girip söylemek isterim ki Garaudy'nin Kafka'nın yapıtına giydirmeye çalıştığı bu gömlek gerek ve yeter

²⁴ Sic.: *Sic erat scriptum* kısaltması. 'Böyle, 'olduğu gibi', 'yazıldığı gibi' aktarım.

açıklamayı sağlamaktan çok uzak. Kendini tükettiği doğru ama bunun için kullanılan kavramsal açıklama yerine oturmuyor. Tabii eğer 'yabancılaşma' kavramını iyice genelleyip isteğin (*arzu*) tersi ya da eksisi (*negatif*) olarak almıyor, sakınlı olmayı yeğliyorsak.

Garaudy Kafka'nın kadına yaklaşımında ikili, belirsiz tutumu da imliyor: "*Kadın, aslolanla en kuvvetli bağıdır, aynı zamanda ondan uzaklaştıran bir baştan çıkarıcıdır. Romanlarının sembolik biçimi altında Kafka'nın kahramanlarında, kadına karşı hep bu ikili, bu belirsiz tutum vardır.*" (25) Kafka'da kadın konusu odaklanması gereken bir konudur ve yaşamöyküsü yazarı Reiner Stach'ın yanılmıyorsam doktora tezinin konusu da buydu. Yapıtı açıklamaya yeter mi? Sorunun yanıtını kestirmek zor ama önemli düğümlerden birisi olduğu görüşümdedir ben de.

Kafka kendisine yüklenen sorumluluğun giderek daha çok ayırımındaydı ama "*kudretsiz, yani suçlu bir peygamberdi o (...) Peygamberin ödevi, Yasa'yı bildirmektir. Kafka'ysa olumsuz bir Mesih'ten başka bir şey değildir: vadedilmiş ülkeyi göstermeden, dünyanın iç düzensizliğini ve saçmalığını ortaya koyan bir olumsuz peygamber.*" (29) Uyku, ödevin unutulması oranında deliksiz uykudur ve bu yüzden tümümüzün buluncu (*vicdan*) kötüdür, tezce uyuyarak onun uyarısından kaçmak isteriz. Gustav Janouch'a kendi uykusuzluğunu böyle anlatır Kafka. Uykusuz, bekçi (nöbetçi) ve uyandırıcı biridir o. "*Yabancılaşmanın düşsüz uykusuna, uykusuz düşleriyle karşı koymuştur. Ölünceye, Tanrının yokluğu ile öldürülünceye kadar.*" (31) Öte yandan Kafka'nın dünya görüşünün sınıfsal konumuyla sınırlı oluşu, sonsuz çelişme ve kararsızlıklarının da kaynağıdır. Durumu, "*yabancılaşmanın nedenlerine saldırarak onunla savaşmasına engel olmuştur.*" Garaudy'nin yargısının çocuksuluğunu (*naiflik*) imleyerek geçmiş olayım.

İncelemenin II. bölümünün başlığı: **İç Dünyası ve Belirsizlikleri**. Bu iç dünyanın iki belirtici var. Biri, yabancılaşma dünyasına batmış olma duygusu, öteki, uyuyanların gözlerini açmak için tutkulu istek (*ihiraslı arzu*). "*Onun insan olarak çabası, kuruntuları suçlamak, yerleşmiş düzenin yalanını ortaya dökmek, kişide canlı bir yasaya kavuşmak arzusunu uyandırmaktır.*" (36) 'Canlı bir yasaya kavuşma isteği' aslında ilginç bir Kafka yorumu. Bu konuyu varlıkbiliminden (*ontoloji*) çekip toplumbilimlerine (*sosyoloji*) bağlamak anlamına da gelir. Kafka yapıtı yasanın kaynağına dönük başarısız arayışın yapıtı, bunu biliyoruz ama buradan 'erişilemeyen, ulaşılmaz bir büyük yasa' varsayımı ve onayı çıkar mı, Kafka açısından kuşkulu. Saltık bir uyum, düzen arayışına değin uzanır işin ucu. Öte yandan zemin biraz daha kayar Garaudy'de: "*Anlamın, insan gerçeğinin ve biçimin hayranlık verici bir şekilde birbirinde erimesi, kaynaşması, mit'in somut bütünlüğünde, Kafka'nın dünyayı görüşünü ortaya kor: Yıkılmaz'ın, yani hem politik ve toplumsal dünyanın iç yasa, hem de ilahi bir düzenin evrensel yasa olan Büyük Yasa'nın uygulayıcıları, ister yargıç, ister din adamı olsunlar, son derece insani ya da ilahi anlamı ile çoktan unutulmuş ya da bozulmuş bir dinin ya da kudretin temsilcileridirler. Onlar, zorba ve darkafalı bürokratlar olarak özü boşaltılmış kutsalı yönetmeye devam ederler.*" (Sic. 40-1) Dolayısıyla Kafka'nın destanı (*epik*) sahte toplum, din düzeni dışında, yaşamın unutulmuş ve yitirilmiş anlamını yeniden bulma çabasıdır, diyerek düşünür bir tür boş yargıda (*totoloji*) bulunmaktadır. Dayanak olarak verdiği, Kafka alıntıları, girişte de belirttiğim gibi ya anlık (*konjonktürel*) yargılardır ya da güvenilmez...

"*Kafka'da inanç, umuttur; insanın, hayatındaki yabancılaşmayı aşmak zorunda olduğuna, aşabileceğine kesin güvenidir, hatta bu aşamanın kendisini nereye götürdüğünü açıkça görmese bile. Kafka'nın bütün eserleriyle saldırdığı bu yabancılaşmanın sınırlarının ötesinde tertemiz bir insani varlık, olasıdır.*" (58) Olmayana ergi yöntemiyle Garaudy'nin çıkardığı bu sonucu da kuşkuyla karşılıyoruz.

Kafka'nın bir çözümü, bir ölküsel amacı (*idea*) var mıydı ve bunu nasıl anlamalı, önemli bir soru. Aslında zamanı geriden ve ileriden silerek şimdiye taşıyan ve umudu şimdi, şu anın içine sığdırılabilen şey olarak gören bir Kafka var önümüzde. Şimdiye sığdırılabilen şey bir şey ya da umut olabilir mi? Ona tarihsel anlatı hiçbir şey söylemiyor. Bu nedenle şimdi de şimdi olmayandan biçimleniyor ve asla bir şimdi olamadı Franz Kafka'nın.

Kafka bir devrimci değildi kuşkusuz (62). Kitlelere ve örgütlü siyasetlere hiç sıcak bakmadı ama belirgin bir tutumu da var denemez. Devrimci değildi ama bir tanrı tanımaz da değildi. (İlk bakışta, ne ilgisi varsa!) Tanrı onun için bir yoksunluk, dünyanın yetersizliğinin kanıtı, bir düşmandı (*hasım*).

Yazının III. Bölümü: **Kurduğu Dünya ve Çalışmaları**. İlk tümce: “Kafka ‘edebiyat’ı kötü bir anlamda, bir kaçış sanatı olarak anlıyordu. Ona göre edebiyat, ‘gerçeklikten bir kaçış’tır.” Garaudy Kafka'nın (yine gelgeç bana kalırsa) bir yorumunu aktarıyor, kendi düşüncesi değil bu sözler. Ama az sonra Kafka'dan dolayı biçimde aktararak şunu yazıyor: “Kafka'ya göre sanat, Flaubert için olduğu gibi amacı kendinde bir çaba değildir, daha yüksek bir gerçeğin emrindedir. Soy varlığa, gerçeğe katılmadan ve insanlar topluluğuna gönderilen bir bildiri olmaktan başka anlamı yoktur.” (66) Hangisi? Daha doğrusu karışık mı Kafka'nın kafası? ‘Daha üstün bir gerçeklik’ arayışı epeyce tartışmalı bir Kafka sorusu. Kafka'yı bir ‘idea’ (Platon’ik) ile değil ‘idea-sızlık’la anlamaya çalışmak sanki daha doğru olacak. Belki Kierkegaard konumu ya da metafiziği belli belirsiz bir yaklaşım sağlayabilir, Kafka'nın tanrıbilime kafayı takış biçimi anımsanırsa. Aslında neye karışmış olursa olsun kir, leke tutmayan bir Kafka'dan söz ettiğimizi arada bir anımsamalıyız bence.

1912, yazarlığında bir dönüm noktasıdır. Önceki yalın içsöyleşim izlenimleri yerini söylencesel (*mitik*) bir kavrayışa bırakır. Aslında onun yapıtı, aynı yapıtın kendi içlerinde bütünlük taşıyan parçalarından başka şey değildir. (72) Bu noktada Garaudy, sonraları Deleuze/Guattari'nin Kafka üzerine çalışmasında kullandıkları ‘makine’ kavramına (*Kafka makineleri*) giriş yapıyor gibidir. Kafka yapıtının iki ana, büyük izleğinden birinin ‘hayvan’, ötekini ‘sonlanmama’ olduğunu söylüyor. Hayvan izleği en belirgin izlektir ve bu izlek uyanış izleğiyle bağlantılıdır. “İnsan hayvandan nasıl ayrılır, seçilir? Alışkanlıkların, geleneklerin, sırf alışkanlık yüzünden hâlâ hayvanca olan hayatın aldaticılığı ötesinde uyanış nasıl olur?” (73) Tabii bu yaklaşımdaki sorun Kafka'yı en önemli izleği üzerinden insancılığa (*hümanizm*) iliştiirmesi ki Deleuze/Guattari yorumuyla pek ilgisi yok. Kafka'da hayvan-insan ilişkisi, basamaklı ve evrimsel bir ilişki değil, imgeyi sunuş arayışlarıyla (gösterge ve etkileri) ilgili. Tam bir simgesellik (*temsil*) ilişkisi de değil. Görünürlüğü arttıran bir indirgeme yöntemi, (Brechtce) yadırgatma etkisi (*efekt*). İnsanın kendi anlatısıyla iraklanması ve yeniden karşılaşabilmesinin en uygun araçlarından biri, ki Cortazar çok sonraları (40-50 yıl sonra) bunu en iyi anlayan dünya yazarlarından biri oldu. Borges'in anladığı (nı sandığı) şey ise bana göre bambaşkaydı. Uyanış ise hayvan araştırmalarının bir sonucudur. Yalın hayvan örneksemelerinde (*modelleme*) insan ne olmadığını ya da ne olduğunu, olabileceğini kavrayabilir mi? “Uyanış, yabancılaştırmanın kapalı dünyasında ilk çatlaktır.” (77) Mülkiyet dünyasından dışlanan (yabancılaştıran) insan hayvanlaşır (böcek). Toplumsal olarak hiçleşir. “Hamam böceği ve ölüm.” (79) Ama arkasından ‘araştırma evresi’ gelir: **Dâva, Amerika, Şato**. Söylence havası içinde, Kafka sorularını iç bunalımlarını yansıtan büyük masal ya da destanlar... yazar. Söylencenin kişisi (K.) için soru şudur: “Benden yerine getirmem istenen şey nedir?” (80) İstemesinin önünde engeller birikir ve yükselir: “Kafka'ya göre yol üzerindeki engeller, makineleriyle, bürokrasisi ile, içinde her türlü sorumluluğun yoğunluğunu kaybettiği, silindiği adsız hiyerarşisi ile sayısız şehrin güç yitirici labirentidir.” (80) Şato

bir kapitalist makine, çarklarıyla dönen bir 'anonim şirket), yerölçücü (K.) ise 'yeni zamanların gezgin şövalyesi', Don Quijote'sidir. "Kafka, Dickens'e borçlu olduğu, daha açıkçası kendisini ondan ayıran şeyi biliyordu. İçinden çıktığı toplumun sembolü olan Yasa makinesi, esrarlı dişlilerinin arasında kurbanını acımaksızın ezmektedir. Ama Dickens kapitalizmin serpilme devresiyle çağdaştır, o zamanlar öncü olan bir milletin yurttaşdır. Sözleri, halkı arasında geniş bir dinleyici bulmaktadır. Kafka ise düzenin yıkılışını bizzat yaşamaktadır; ve bunu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun köhneleşmiş yapısı içinde daha da keskin olarak duymaktadır. Alman dilindeki o Yahudi sesinin bastırılacağını, söneceğini ve yaşadığı sürece ancak çok küçük bir topluluğa ulaşabileceğini bilmektedir./ Yaşanmış tecrübenin mitler yoluyla yansıtılışı da ancak fantastik olurdu." (85) Son tümcenin daha geniş bağlamlarda irdelenmesi gerektiğini belirtmeden geçmeyelim. 'Fantastik' kavramı ile neleri karşılamış oluyoruz? Acaba 'düzdeğışmece'nin tüm görünümleri 'düşlemsel'in kapsamı içine girer mi? Edschmid adında bir eleştirmenin kendisi hakkında yazdıklarını yorumlarken Kafka, kendisinin bir yapıcı değil, bir çizgi sanatçısı (desinatör) olduğunu; olayların içine olağanüstüyü ustalıkla uygulamadığını, çünkü günlük şeyin kendiliğinden olağanüstü olduğunu, kendisinin de bu gündelik olağanüstüyü kayıt altına almakla yetindiğini söylüyor Janouch'a. Aslında Kafka görüşü ya da algılama biçimi, üzerinde durulması gereken önemli bir başka konu.

"Mekanizmalarının cerrah netliği, fakat aynı zamanda güvensizliği ve sırları ile bu yabancılaşıma dünyasının, ben-dışı dünyanın bu bağışlamaz şiirinde Kafka, günlük hayatın görünen dekoru içinde varlıkbilimci (ontologique) bir dram serer gözönüne." (Sic, 87) Makineleşmiş dünyanın yabancılaşmasına Kafka hep bitmemiş bir dünya ve bizi askıda bırakan olayların uzlaşmaz süreksizliği ile karşı koyar. Bu dünyanın dışına çıkma, yitirilmiş ülkeyi arama gereksinimini paylaşır okuruyla. Ama yabancılaşımanın sınırına getirdiği okurunu orada bırakır. Sınırı aşmayı beceremez hiçbir zaman. (91) 'Varolmak ülkesi'nin içine giremedi. "Onun sanatı, içindeki olumsuzlamalarla bile, sonsuzluğun yaşanmış tecrübesini bize duyurmak ister. Bitmemişlik onun yasasıdır." (91) Garaudy'e göre, sonuç olarak, kübist resamlara çok benzer biçimde, onların "en ufak günlük şeylerin içindeki şiiri bilinçli bir başkalaşımla ortaya koyuşları gibi Kafka da bu dünyadan aldığı maddelerle, bu maddeleri başka kanunlara göre yeniden kurarak fantastik bir dünya yaratmıştır." (93-4)

Bu geniş özetten anlaşılabilirliği üzere kapsayıcı (maksimalist) bir Kafka yorumu ardına düşen Garaudy, elbette yer yer Kafka yazınsal gerçekliğini yakalayabildiği gibi (bana göre çoğu kez de) kaçırmıştır elinden. İndirgeyici yorumların yanlışı burada büyük ölçekte yinelenmiş, her iki yaklaşım biçimi de yazınsal somutu (yapıt), yapıt her ne ise onu başka türden açıklamalarına nesne kılmıştır. Hiçten iyi, ama az...

Franz Kafka ve Yapıtı

KAYNAKLAR

- Kafka, Franz; **Bütün Öyküler** (*Die Erzählungen*, Haz. Paul Raabe, 1995), Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, Birinci Basım, Mart 2009, İstanbul, 589 s.
- Kafka, Franz; **Taşrada Düğün Hazırlıkları** (*Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande, 1907-1924*, Haz. Max Brod), Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, Birinci Basım, 1979, İstanbul, 371 s.
- Janouch, Gustav; **Kafka ile Konuşmalar** (*Gespräche mit Kafka, 1951*), Çev. Turan Oflazoğlu, Bilgi yayınları, Birinci basım, 1966, Ankara, 111 s.
- Max Brod; **Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk** (*Verzweiflung und Erlösung im Werke Franz Kafkas, 1959?*), Çev. Kamuran Şipal, Yankı yayınları, Birinci basım, Temmuz 1968, İstanbul, 94 s.
- Wagenbach, Klaus; **Franz Kafka. Yaşamöyküsü** (*Franz Kafka, in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, 1964*), Çev. Kamuran Şipal, Cem yayınları, Birinci basım, Ocak 1997, İstanbul, 184 s., Resimli.
- Garaudy, Roger; **Gerçekçilik Açısından Kafka** (*D'un réalisme sans rivage, 1965*), Çev. Mehmet Doğan, Hür yayınları, Birinci basım, 1965, İstanbul, 103 s., Küçük boy.
- Deleuze, Gilles-Guattari, Felix; **Kafka. Minör Bir Edebiyat İçin** (*Kafka pour une littérature mineure, 1975*), Çev. Özgür Uçkan-Işık Ergüden, Yapı Kredi yayınları, Birinci basım, Temmuz 2000, İstanbul, 126 s.
- Gilman, Sander L.; **Franz Kafka** (*Franz Kafka, 2005*), Çev. M. Murtaza Özeren, Runik Kitap yayınları, Birinci basım, Aralık 2022, İstanbul, 153 s., Fotoğraflı.
- Stach, Reiner; **Kafka 2. Kavrama Yılları** (*Kafka. Die Jahre der Erkenntnis, 2008*), Çev. Sezer Duru, Sel yayınları, Birinci basım, Mayıs 2013, İstanbul, 710 s., Ciltli.
- Stach, Reiner; **Kafka 1. Karar Yılları** (*Kafka. Die Jahre der Entscheidungen, 2011*), Çev. Sezer Duru, Sel yayınları, Birinci basım, Mayıs 2013, İstanbul, 660 s., Ciltli.